

Multikultúrna výchova v škole

Ako reagovať na kultúrnu
rôznorodosť

NADÁCIA OTVORENEJ SPOLOČNOSTI
OPEN SOCIETY FOUNDATION

Bratislava 2008

Multikultúrna výchova v škole

Erich Mistrík a kolektív

Recenzenti:

Prof. PhDr. Miron Zelina, DrSc.

Prof. RNDr. Béla László, CSc.

PhDr. Eva Končoková

Vydala: © Nadácia otvorenej spoločnosti, Bratislava 2008

Jazyková úprava: PaedDr. Jana Blublová

Obálka: © Mayer/McCann Erickson

Grafická úprava: © Mgr. Dušan Ondriaš – Coolart

Tlač: Print Hall

ISBN 978-80-969271-4-2

Úvod

Vážení priatelia,

publikácia, ktorá sa Vám dostáva do rúk, je výsledkom iniciatívy Nadácie otvorenej spoločnosti – Open Society Foundation (NOS - OSF) a tímu prizvaných odborníkov z prostredia mimovládnych organizácií, zástupcov kľúčových štátnych vzdelávacích inštitúcií, univerzít, zahraničných partnerov, ale aj nezávislých odborných kapacít, ktoré sa témam multikultúrnej výchovy dlhodobo venujú. Je príspevkom k aktuálnej diskusii o potrebe multikultúrneho prístupu vo výchove a vzdelávaní. Jej vzniku predchádzali početné stretnutia, odborné semináre, nezávislé konzultácie a rokovania, ktoré prebiehali počas celého roka 2007.

Naším prvoradým cieľom bolo motivovať uvedené inštitúcie k spoločnej diskusii o multikultúrnej výchove (MKV) v kontexte prebiehajúcej reformy školstva na Slovensku, tak, aby jej ukotvenie v školskom systéme dokázalo koncepčne a dlhodobo reagovať na spoločenskú a kultúrnu premenu našej krajiny. Vychádzali sme zo skutočnosti, že doterajšie iniciatívy vzdelávacích inštitúcií, ktoré boli do veľkej miery sústredené najmä na neformálne – mimoškolské vyučovanie, potrebujú v záujme dosiahnutia želateľného výchovného efektu prehodnotenie a zmenu postavenia vo formálnom výchovno-vzdelávacom systéme.

V pedagogickej praxi, ale aj v školskom manažmente je dodnes možné stretnúť sa s odlišnými predstavami a názormi na formovanie multikultúrnej výchovy v školskom prostredí. Pedagogická, ale aj široká odborná verejnosť je

v pohľade na túto tému značne polarizovaná. Výklady a definície multikultúrnej výchovy sú rôznorodé. Často badať nejednotnosť v základných pojmoch, v obsahu MVK, v cieľoch, metódach či v kľúčových kompetenciách, ktoré by prostredníctvom tohto vyučovania mali žiaci a študenti postupne nadobúdať. Uvedený nedostatok navyše negatívne ovplyvňuje aj pripravenosť budúcich učiteľov, čo je závažné, keďže práve oni budú mať onedlho rozhodujúci vplyv vo výchovno-vzdelávacom procese na školách.

Celoročná iniciatíva NOS - OSF preto logicky vyústila do zrodu tejto publikácie, ktorá prináša možnosť zjednotenia odborných pohľadov, dlhoročných praktických skúseností ale aj kritických reflexií a ponúka tak možnosť vytvoriť spoločný postup začleňovania MKV do reformujúceho sa školského systému. Táto publikácia je určená riadiacim pracovníkom, učiteľom, výchovným poradcom, nezávislým odborníkom, občianskym aktivistom, tvorcom vzdelávacích programov, ale aj samotným rodičom. Argumenty a informácie z nej možno využiť aj pri politickom rozhodovaní o tom, či a v akom rozsahu presadiť MKV do kurikúl základných a stredných škôl.

Rok 2008 je vyhlásený za Rok medzikultúrneho dialógu. Dúfame, že táto publikácia poslúži ako podklad pre odborné výchovno-vzdelávacie rozhodnutia, ktorých uplatnenie v praxi znamená predovšetkým vydať sa smerom k rešpektujúcej a k učiacej sa spoločnosti.

Rovnako nás teší, že spolu s ňou môžeme osláviť jubilejné výročie založenia našej nadácie, ktorá už pätnásť rokov všestranne podporuje hodnoty demokracie a ľudských práv na Slovensku.

*Alena Pániková, Barbora Kahátová, Vlado Rafael
Nadácia otvorenej spoločnosti – Open Society Foundation*

Tento text sa obracia k riadiacim pracovníkom v školstve, k učiteľom, k tvorcom vzdelávacích programov i k rodičom. Ponúka im podklad na začlenenie multikultúrnej výchovy do nášho školstva.

- Chceme riadiacim pracovníkom ponúknuť argumenty na začlenenie multikultúrnej výchovy do nášho školstva a navrhnúť aj hlavné cesty jej začlenenia.
- Budeme radi, ak tu učители i tvorcovia vzdelávacích programov nájdu odpovede na otázky, kde a ako ju začleniť do vyučovania.
- Poteší nás, ak rodičia v tomto materiáli nájdu informácie o tom, čo je multikultúrna výchova a ako prispeje k výchove ich detí.

Tento materiál je podkladom pre odborné výchovno-vzdelávacie rozhodovanie. Argumenty a informácie však možno využiť aj v politickom rozhodovaní.

Slovensko sa otvorilo svetu a je súčasťou procesov globalizácie:

- Kontakty s odlišnými kultúrami sa stali súčasťou každodenného života.
- Na Slovensku sa posilňuje identita starých aj nových menšín.
- Slovenskí občania cestujú do celého sveta.
- Médiá do našich domovov prinášajú obrazy z celého sveta.
- V Európskej únii máme otvorené hranice, trhy, obchody, kultúrnu a pracovnú ponuku.
- Prichádzajú k nám migranti z celého sveta.

Slovensko sa stalo súčasťou multikultúrneho sveta, predsa však u nás prežívajú stereotypné pohľady na svet a postoje. I v demokratickom usporiadaní Slovenskej republiky pretrvávajú v praxi rôznych inštitúcií diskriminačné prístupy.

Slovenské školstvo doteraz dostatočne nezareagovalo na tieto výzvy.

Multikultúrna výchova pomáha zvládnuť výzvy súčasného globalizujúceho sa sveta.

Tento text ukazuje, prečo je multikultúrna výchova nevyhnutná a ako je možné vysporiadať sa s kultúrnou rôznorodosťou.

Chceme prispieť k pokojnému spolunažívaniu väčšiny a tzv. starých menšín, ako aj podporovať pokojné začlenenie tzv. nových menšín do spoločnosti.

Materiál je výsledkom iniciatívy **Nadácie otvorenej spoločnosti - OSF** a spolupráce s ďalšími inštitúciami. Text vznikol na pôde tejto nadácie na základe mnohých diskusií, na ktorých sa zúčastnili predstavitelia verejných i mimovládnych inštitúcií.

Hlavný autor:

Erich Mistrík, Pedagogická fakulta UK, Bratislava

Autorský tím:

Laco Oravec, Nadácia Milana Šimečku, Bratislava

Zora Pauliniová, Bratislava

Kálmán Petőcz, Fórum inštitút pre výskum menšín, Šamorín

Daniela Valachová, Pedagogická fakulta UK, Bratislava

Koordinátori iniciatívy:

Vlado Rafael, Nadácia otvorenej spoločnosti - OSF, Bratislava

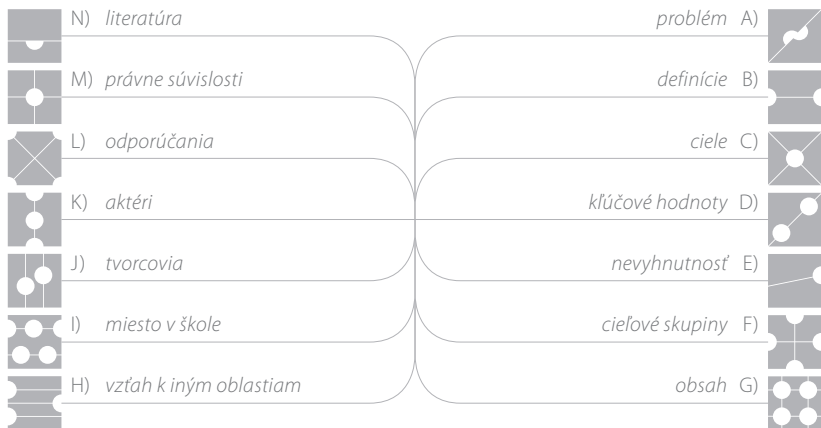
Barbora Kahátová, Nadácia otvorenej spoločnosti - OSF, Bratislava

V rôznych fázach tvorby koncepcie aj obsahu tohto materiálu sme konzultovali s mnohými **spolupracovníkmi**, viacerí z nich prispeli zásadnými pripomienkami a návrhmi:

Zuzana Alenová, Pedagogická fakulta UK, Bratislava • Justína Beňková, Metodicko-pedagogické centrum, Bratislava • Andrea Bučková, Kultúrne združenie Rómov Slovenska, Banská Bystrica • Ján Cangár, Štátny pedagogický ústav, Bratislava • Ján Danek, Univerzita sv. Cyrila a Metoda, Trnava • Peter Drál, Nadácia Milana Šimečku, Bratislava • Vlasta Dúbravová, Pedagogická fakulta UK, Bratislava • Anikó Dusík, Filozofická fakulta UK, Bratislava • Marek Hojsík, Nadácia Milana Šimečku, Bratislava • Zuzana Humajová, Konzervatívny inštitút, Bratislava • Zdenka Janasová, Štátny pedagogický ústav, Bratislava • Zuzana Kadlečíková, Ministerstvo školstva, Bratislava • Tímea Kardoš, Pedagogická fakulta UK, Bratislava • Daša Klčovská, Pedagogická fakulta UK, Bratislava • Roman Kollárik, Združenie Iniciatíva Inakosť, Bratislava • Eva Končoková, Nadácia Škola dokorán, Žiar nad Hronom • Pavel Košák, Občianske združenie Človek v tísni, Praha • Elena Kríglarová-Galová, Centrum pre výskum etnicity a kultúry, Bratislava • Magdaléna Kubišová, Základná škola, Dolný Kubín • Jana Kviečinská, Inštitút pre moderné Slovensko, Bratislava • Ilona Labuťová, Občianske združenie Človek v tísni, Praha • Ivan Lukšik, Pedagogická fakulta UK, Bratislava • Marcela Maslová, Centrum pre vzdelávaciu politiku, Bratislava • František Eku Mižigár, Občianske združenie Trival, Košice • Saša Mušínska, Filozofická fakulta PU, Prešov • Myrtil Nagy, Fórum inštitút pre výskum menšín, Šamorín • Diana Némethová, Združenie občanov pre regionálne aktivity, Bratislava • Barbora Neupaverová, Pedagogická fakulta UK, Bratislava • Alena Pániková, Nadácia otvorenej spoločnosti, Bratislava • Alicia Petrasová, Združenie Orava pre demokraciu vo vzdelávaní, Dolný Kubín, Pedagogická fakulta PU, Prešov • Peter Repiský, Nadácia Škola dokorán, Žiar nad Hronom • Zuzana Révészová, Občianske združenie Trival, Košice • Silvia Rigová, Projekt Schola, Bratislava • Spoločnosť priateľov detí z detských domovov Úsmev ako dar • Ľubica Staneková, Nadácia otvorenej spoločnosti, Bratislava • Alexandra Suchálová, Inštitút pre dobre spravovanú spoločnosť, Bratislava • Zuzana Szatmáry, Charta 77, Bratislava • Viera Šándorová, Metodicko-pedagogické centrum, Prešov • Marta Šikrová, Ministerstvo školstva SR, Bratislava • Michal Vašečka, Centrum pre výskum etnicity a kultúry, Bratislava • Miron Zelina, Pedagogická fakulta UK, Bratislava • Viliam Zeman, Úrad splnomocnenkyne vlády SR pre rómske komunity, Bratislava • Základná škola F. E. Scherera, Piešťany • Základná škola M. Hattalu, Dolný Kubín.

...)

Štruktúra textu

problém

A)

Vyrovňávame sa
s pestrosťou kultúr

A)

Vyrovnávame sa s pestrosťou kultúr

V tejto časti opisujeme aktuálne problémy slovenského školstva, ktoré nás vedú k tomu, aby sme sa zaoberali multikultúrnou výchovou.

Slovenské školstvo stojí zoči-voči situácii, ktorá sa v okolí Slovenskej republiky vytvára a sústavne sa prehĺbuje aj vnútri štátu. V súčasnom svete sa stalo normálnym a bežným, že vedľa seba v jednom priestore existuje viacero výrazne odlišných kultúr. Tento fakt dostal pomenovanie **multikulturalizmus**. Súčasťou rozvinutého multikulturalizmu sú pravidelné i nepravidelné kontakty príslušníkov odlišných kultúr, ktorí a ktoré voči sebe zaujímajú rôzne postoje – od spolupráce a mierovej koexistencie, cez ľahostajnosť až po nevráživosť a nepriateľské aktivity.

Podobnú situáciu poznáme **na Slovensku** od počiatku dejín. Teritórium súčasného Slovenska bolo vždy križovatkou odlišných kultúr. Pripomenieme niektoré kultúry z minulosti:

- Územie Slovenska bolo **osídľované** od praveku, pričom viaceré miesta v sebe koncentrujú tisícročné vrstvy osídlenia (Bratislava, Nitra, Bojná, Považie, Spiš a iné).
- Územie Slovenska ležalo na hraniciach **Rímskej** ríše, takže obchodné cesty a kultúrne kontakty s Rímskou ríšou ovplyvňovali toto územie niekoľko storočí.
- Na našom území sa od staroveku usadzovali **Židia**. V stredoveku i neskôr boli vyčleňovaní na okraj miest i spoločnosti, v 18. – 19. storočí tvorili v niektorých regiónoch (napr. východné Slovensko) alebo mestách (napr. Nitra, Bratislava, Košice) veľkú časť obyvateľstva, počas 2. svetovej vojny boli prakticky zlikvidovaní.
- Príchod **Slovanov** do tohto priestoru, ktorý istý čas obývali spolu s Avarmi sčasti v ozbrojených konfliktoch, sčasti v mierovom spolunažívaní.
- Pôsobenie **franských** kňazov v procese kristianizácie tohto územia, dočasný vplyv Byzantskej ríše cez misiu **Konštantína a Metoda**, definitívny príklon k vplyvu rímskej kúrie.

- Príchod **Maďarov** do Karpatskej kotliny, aktívna účasť Slovanov na formovaní uhorského štátu a maďarizácia od 19. storočia.
- Niekoľko vln príchodu **Nemcov** a ich usadzovanie sa na území dnešnej SR – spolu so Slovákmi vytvárali kultúru, ktorá je dnes pevnou súčasťou regiónu, napr. kultúru Spiša. Súčasťou ich pôsobenia boli úzke väzby slovenskej kultúry na nemecké mestá, ako aj zvláštne postavenie Nemcov v niektorých slovenských a uhorských mestách alebo počas 2. svetovej vojny.
- Príchod **Rómov** do Uhorska, ich usádzanie sa na okrajoch miest, pričom nikdy úplne nesplynuli s domácim obyvateľstvom a až do súčasnosti zostáva ich veľká časť segregovanou menšinou. Súčasťou ich osudu na tomto území je aj holokaust.
- Pristťahovanie **Valachov** z Rumunska a splynutie ich pastierskej kultúry so slovenskou.
- Záloh spišských miest Poľsku na tri storočia. **Poľská** kultúra prenikala však na Slovensko aj mimo tohto zálohu spolu s kultúrou goralov.
- Aktívne pôsobenie umelcov, kňazov, učiteľov i vládcov **z rôznych krajín** v rôznych obdobiach – z Rakúska, Talianska, Čiech, Ruska.
- Aktívne pôsobenie **Čechov** na Slovensku v 20. storočí vrátane procesov čechoslovakizácie Slovenska medzi svetovými vojnami.
- Obdobie Slovenskej republiky v rokoch 1939 – 1945 a nekompromisné **poslovenčovanie** kultúry, ale veľká tolerancia voči nemeckej kultúre.
- Slovensko ako súčasť komunistického Československa a posilnený vplyv **ruskej** kultúry.

Dnes na našom území žijeme predsa len v inej situácii ako v minulých storočiach. **Globalizácia** ekonomického života, mediálneho pôsobenia i politických rozhodnutí a vojenských konfliktov od 20. storočia spôsobuje, že na Slovensku cítime dôsledky akýchkoľvek globálnych aktivít, napr. pristťahovanie množstva Vietnamcov, Arabov a príslušníkov iných národov ako súčasť pomoci bývalého komunistického Československa, migrácia Albáncov, Afgancov a ďalších vplyvom lokálnych vojnových konfliktov. Ekonomická globalizácia spôsobuje, že už aj na Slovensku prežívame migráciu Vietnamcov a Číňanov, ba aj obyvateľov priestoru bývalého Sovietskeho zväzu (Ukrajincov, Rusov, Kazachov). Rozvoj politickej sily USA, prudký rozvoj internetu, medzinárodnej komunikácie a politickej integrácie spôsobujú, že už aj na Slovensku vnímame prudký vpád angličtiny ako nástroja každodennej komunikácie. Otvorenie mediálneho trhu a mediálna globalizácia spôsobujú, že už aj na Slovensku cítime silu svetových médií a reklamného trhu.

A) Vyrovnávame sa s pestrosťou kultúr

Vstup do **Európskej únie** v roku 2004 a vstup do **schengenského** priestoru v roku 2007 zásadným spôsobom otvorili Slovensko medzinárodným kontaktom a medzikultúrnej komunikácii.

Podobné situácie spôsobujú, že sa v slovenskom **školstve** začíname vyrovnávať s okolnosťami, ktoré sme nečakali a na ktoré nie sme pripravení:

- Ako má napríklad komunikovať učiteľ s matkou vietnamského dieťaťa, keď nerozumie mimike založenej na vietnamskej tradícii a môže si ju mylné interpretovať?
- Ako má učiteľ dohodnúť niečo, čo sa týka rómskeho dieťaťa, keď nepozná hierarchiu mocenských vzťahov v rómskej rodine?
- Ako má škola organizovať povinnú telesnú výchovu, keď sa moslimské dievčatá nesmú prezliekať do telovýchovných úborov – a nedajbože do plaviek?
- Ako má škola organizovať vyučovanie náboženskej výchovy, keď rodičia prihlasujú niektoré deti aj na menšinové náboženstvá, ale škola nemá pre toto náboženstvo učiteľa?
- Ako má škola vyučovať dejepis, keď učebnice vnímajú prítomnosť rôznych etník na Slovensku len okrajovo?
- Ako má škola vyučovať materinský jazyk pre Rómov, keď neexistujú učebnice pre rôzne varianty rómčiny a rómski rodičia ich ani pre svoje deti nežiadajú?
- Ako má škola začleniť do prvej triedy rómske deti, ktoré nerozumejú po slovensky, ale vyučovacím jazykom školy je slovenčina?
- Ako má škola vzdelávať Rómov ako národnostnú menšinu, keď nie sú vytvorené podmienky pre vyučovanie rómskej literatúry, kultúry ani histórie?
- Ako má škola vyučovať slovenčinu na škole s vyučovacím jazykom maďarským, keď slovenčina je typologicky iným jazykom ako maďarčina a pre mnohé deti je vlastne typicky cudzím jazykom napriek tomu, že je štátnym jazykom?
- Ako má škola vyučovať svetovú literatúru, keď v učebných osnovách sa vyskytujú hlavne literatúry ekonomicky najsilnejších štátov a takmer úplne chýbajú ukážky z menšinových literatúr, ako je napr. albánska, prípadne z netradičných oblastí, ako sú napr. indické či africké literatúry?
- Ako má učiteľ vysvetliť problém chudoby deťom, ktoré s rodičmi navštívili niektorú z krajín, kde túto veľkú chudobu videli? Ako ju vysvetliť deťom, ktoré žijú v blahobyte?
- Ako má škola eliminovať segregáciu rómskych detí, keď v spoločnosti existujú latentné rasové predsudky a rasovými stereotypmi sú ovplyvnení aj mnohí učitelia a riaditelia škôl?

- Ako má učiteľ interpretovať rasové konflikty, ktoré deti zachytili v médiách? Ako o týchto témach diskutovať a poučiť sa z nich?
- Ako má učiteľ vysvetliť deťom nevyhnutnosť rozvojovej pomoci chudobnejším krajinám, keď aj na Slovensku máme regióny v podobnej situácii?
- Ako a na čo má škola pripravovať žiakov, keď očakávame, že kontaktov s kultúrami bude čoraz viac?

S takýmito a podobnými situáciami sa slovenské školy stretávajú stále častejšie. Niekedy sú to problémy v komunikácii so žiakmi či ich rodičmi, niekedy je problémom zvládanie informácií, ktoré deti poučené internetom prinášajú na vyučovanie, niekedy učiteľ nedokáže interpretovať osobné skúsenosti detí.

Tieto situácie sú už súčasťou **každodenného** života. Problémom, teda ťažkosťou sa stávajú vtedy, keď učiteľ zistí, že nemá **zručnosti alebo schopnosti** na ich zvládnutie. Alebo keď zistí, že deti jeho názory a postoje neakceptujú, ba rovno odmietajú. Alebo keď zistí, že učebnice sú zastarané a vôbec si takéto situácie nevšímajú, že učebné osnovy ani neposkytujú priestor na to, aby sa škola mohla podobnými aktuálnymi situáciami zaoberať.

Nevyhnutnosť systematickej snahy o multikultúrnu výchovu, ktorá môže napomáhať prehĺbovaniu pozitívnych vlastností multikulturalizmu i odstraňovaniu jeho rizík, vyplýva aj z povahy súčasnej – **postmodernej** – spoločnosti v Európe a na Slovensku. Ku koncu 20. storočia v Európe prestali jestvovať kritériá a normy na jednotné, univerzálne posudzovanie sveta okolo nás. Každý región, každá sociálna, etnická a kultúrna skupina sa snaží presadzovať svoje potreby a záujmy, len mimoriadne ťažko sa hľadajú jednotiace pohľady a kritériá na spoločné posudzovanie situácie.

Hlavnými dôvodmi na presadzovanie multikultúrnej výchovy dnes sú:

- Potreba prispieť k pokojnému spolunažívaniu väčšiny a tzv. starých menšín, ako aj ochota podporovať pokojné začlenenie tzv. nových menšín do spoločnosti.
- Globalizácia ekonomiky, politiky i médií.
- Premenlivosť a nestálosť súčasnej európskej spoločnosti, v ktorej sa neustále striedajú kultúrne kontakty.
- Desaťročia trvajúca ideologická, geografická a politická uzavretosť slovenskej spoločnosti.
- Nevyhnutnosť nanovo definovať kultúrnu identitu Slovenska, Slovákov, Maďarov, Rusínov, Rómov a ďalších obyvateľov SR v novej geopolitickej situácii.
- Latentný rasizmus pretrvávajúci vo veľkej časti slovenskej spoločnosti.
- Učitelia nemali kde získať dostatok zručností na riešenie problémov vyplývajúcich zo vzťahov kultúr.

A) Vyrovnávame sa s pestrosťou kultúr

- Stále sa aj u učiteľov stretávame so stereotypným vnímaním iných kultúr a s hodnotením žiakov na základe predsudkov.

Stanovisko tvorcov tohto materiálu

V situácii prienikov, konfliktov a spolupráce rôznych kultúr sa hlásime k nevyhnutnosti **zachovávať a rozvíjať pestrosť kultúr** v Slovenskej republike. Snažíme sa podporovať ich mierové spolunažívanie. Snažíme sa pomenovať problémy, ktoré toto spolunažívanie prináša. Vidíme **pozitíva aj riziká** kultúrnej pestrosti, uvedomujeme si historické korene jednotlivých kultúr a ich súčasné postavenie, vnímame nahromadené predsudky a stereotypy vo vzájomnom precitovaní, snažíme sa reagovať na premenlivosť súčasnej situácie.

Pri rozvíjaní kultúrnej pestrosti požadujeme a presadzujeme rešpektovanie **zákonov** Slovenskej republiky a jej **jednotného právneho systému**, ako aj dodržiavanie práv jednotlivých občanov. Podporujeme úctu občanov Slovenskej republiky k jej histórii, k jej demokratickému systému, k jej inštitúciám. Chceme podnecovať **občanov, aby využili svoje právo** viesť dialóg so štátom, podporujeme angažovanosť občanov v živote obce, regiónu, štátu. Podporujeme ich kultúrnu, etnickú a sociálnu **identitu**, ktorú si slobodne volia.

Naším cieľom je podporovať zdravý a **pokojný rozvoj** Slovenskej republiky, v ktorej budú žiť spokojní, zodpovední a samostatne sa rozhodujúci občania.

Vo svojej práci sa **inšpirujeme** skúsenosťami z procesov v multikultúrnych spoločnostiach, ako sa vyvíjajú v západnej Európe, Kanade, USA, Austrálii, Brazílii a inde. Chceme sa však poučiť tak z pozitívnych, ako aj z negatívnych skúseností týchto krajín. Vyhodnocujeme teoretickú reflexiu multikulturalizmu a multikultúrnej výchovy, sledujeme súčasné diskusie o multikultúrnej výchove vo svetovej i domácej teoretickej literatúre. Chceme sa vyvarovať negatívnych dôsledkov multikulturalizmu, chceme však rozvíjať tie pozitívne procesy, ktoré vedú k vzájomnému porozumeniu, k rešpektovaniu zákonov a k ochrane kultúrneho dedičstva.

Tip pre školu

Multikulturalizmus nie je iba akademickým rozmarom, ale každodennou realitou. Preto pri jeho zavádzaní do slovenského školstva je nevyhnutné začať od samého seba. Dobrým predpokladom pre úspešné vedenie žiakov k tolerancii a rešpektu ku kultúrnej rozmanitosti je poznať svoje vlastné názory. Učítelia a učiteľky, ktorí chcú s touto témou začať, by sa mali zamyslieť, aká vnímajú kultúrnu odlišnosť, s akými predsudkami a stereotypmi zápasia, čo vedia o rôznych menšinách žijúcich na Slovensku. Multikultúrna výchova je výzvou aj pre osobu učiteľa a mala by byť postavená na neustálom uvedomovaní si svojich vlastných postojov a vedomostí.

definicie

B)

Čo je
multikultúrna
výchova
a multikulturalizmus?

B)

Čo je multikultúrna výchova a multikulturalizmus?

Budeme sa venovať citlivým a mnohovýznamovým témam, preto vymedzujeme v tejto časti hlavné pojmy, ktoré používame v texte a ktoré sa týkajú multikultúrnej výchovy. Krátko interpretujeme aj hlavné koncepcie multikulturalizmu, čo vysvetľujú aj naše stanoviská.

Multikultúrna – interkultúrna výchova je systém výchovných cieľov a postupov, ktoré majú za cieľ podporovať pokojné spolunažívanie kultúr.

V označení **multikultúrna** výchova sa zdôrazňuje, že jej cieľom je podporovať existenciu množstva odlišných kultúr v jednom čase a priestore (kultúrnu pluralitu). Zdôrazňuje úctu k odlišným kultúram, nevyhnutnosť ich zachovávaní (ak neohrozujú celok alebo iné kultúry) a vzájomný rešpekt medzi príslušníkmi väčšiny a menšín, či medzi príslušníkmi rôznych menšín. V označení **interkultúrna** sa zdôrazňuje, že jej cieľom je podporovať medzikultúrnu spoluprácu (interkultúrny dialóg). Zdôrazňuje podnecovanie pozitívnych vzťahov medzi kultúrami.

V tomto texte budeme pracovať s predponou multi- z viacerých dôvodov. Reflexia multikulturalizmu sa na Slovensku šírila z anglicky hovoriacich krajín a dnes v slovenskej literatúre prevažuje. Vo svetovej literatúre tiež prevažuje predpona multi-. Významy tejto predpony sú širšie (od faktu kultúrnej rôznorodosti až po medzikultúrnu spoluprácu) ako významy predpony inter- (tá označuje hlavne cieľový stav, spoluprácu a dialóg). Predponou multi- súčasne chceme zdôrazniť, že nie vždy je možné podporovať dialóg medzi kultúrami, ak jedna ohrozuje druhú, ak normálne správanie v jednej kultúre je v druhej kultúre hodnotené či dokonca sankcionované ako negatívne, protispoločenské, či niekedy dokonca trestno-právne postihnuteľné.

V texte budeme pracovať s termínom multikultúrna **výchova**, nie vzdelávanie. Chceme tým zdôrazniť výchovné ciele a súvislosti týchto procesov. Vzdelávanie, teda rozvoj kognitívnych funkcií žiakov a sprostredkovanie poznania je samozrejme súčasťou multikultúrnej výchovy. Nie je však cieľom samo osebe. Prezentácia informácií o iných kultúrach a ich poznávanie nezaručí, že sa u žiakov budú rozvíjať širšie kompetencie pre medzikultúrne pochopenie a spoluprácu. To je možné len rozvinutím komplexných výchovných postupov.

Multikultúrna výchova ako súbor výchovných postupov a cieľov sa rodila od konca 60. rokov 20. storočia hlavne v Kanade a v USA pod vplyvom boja za občianske práva. Postupne sa ukázalo, že harmonické spolunažívanie príslušníkov úplne odlišných kultúr nevznikne automaticky. Tzv. prísťahovalecké krajiny (Kanada, USA, Holandsko, Austrália) začali hľadať mechanizmy, ako tomuto spolunažívaniu napomáhať.

Multikulturalizmus je proces vzájomného kontaktu, prieniku, konfliktov a vzájomného ovplyvňovania viacerých odlišných kultúr.

Vzniká historicky, keď vedľa seba dlhodobo existujú kultúry, ktorých príslušníci sa vzájomne neasimilujú, ale udržiavajú si svoje odlišné kultúrne identity. Tieto procesy sú prirodzené, avšak obsahujú aj mnohé trecie plochy a problémy, ktoré treba kontinuálne riešiť. Ak sa problémy v spolunažívaní kultúr dlhodobo neriešia, teda aj prehlbujú, môže sa narušiť pokojná koexistencia kultúr.

Multikulturalizmus podstatne silnie v posledných desaťročiach na základe procesov globalizácie. Je to kľúčový pojem pre multikultúrnú výchovu, ktorá sa rozvíja ako priamy dôsledok prehľbovania multikulturalizmu.

Kultúry sa v ľudskej histórii vždy ovplyvňovali, každá kultúra ustrnie a bez vzájomného kontaktu s inou kultúrou jej hrozí zánik. Vzájomné vplyvy sú pre neustály rozvoj kultúry plodné a nevyhnutné. Dnešný multikulturalizmus už nie je len kultúrnou rôznorodosťou, veľkou diferenciaciou kultúr na Zemi. Multikulturalizmus je takou kultúrnou pluralitou, keď sa mnohé z týchto kultúr stretávajú v jednom čase a priestore. Od každodenného ovplyvňovania kultúr v celej ľudskej histórii sa multikulturalizmus odlišuje:

- Tým, že na seba vplyvajú **radikálne** odlišné kultúry, teda kultúry z odlišných kultúrnych okruhov (napr. euro-atlantický a indický kultúrny okruh – vplyv hinduizmu na New Age).

B) Čo je multikultúrna výchova a multikulturalizmus?

- Tým, že obsahuje **dlhodobo neriešené** problémy, nevyjasnené vzťahy v spoložití, a tak komplikuje možnosť pokojného spolunažívania v prítomnosti (napr. Slováci – Maďari – Rómovia).
- Tým, že ide o **množstvo** kultúr.
- Tým, že ide o ovplyvňovanie na globálnej báze (celoštátnej, všeludskej, medzikontinentálnej a pod. – napr. príchod novej vlny Vietnamcov do SR).

Pojem multikulturalizmus označuje tri fenomény:

- Je to reálny **sociálny** fakt. V rovnakom čase a priestore existujú vedľa seba viaceré odlišné kultúry, ktoré sa spolu kontaktujú (niekedy sa tu používa termín multikulturalita).
- Je to politický **program** a **ideológia** budovania mierovej spolupráce odlišných kultúr. Prisudzuje odlišným kultúram rovnaké sociálne postavenie a práva.
- Je to **teória**, ktorá využíva poznatky kultúrnej antropológie, sociálnej psychológie, kultúrnej histórie a analyzuje procesy vzájomného ovplyvňovania kultúr.

Multikulturalizmus sám osebe nie je zdrojom ťažkostí, pretože je to normálny proces v komunikácii kultúr. Problémy s multikultúrnou realitou vznikajú vtedy, keď dôjde ku konfliktu postojov a hodnôt, keď sa niektoré kultúry začnú nadradovať nad iné alebo keď príslušníci rôznych kultúr o svojich vzájomných problémoch nekomunikujú a ich riešenie odkladajú.

V súčasnej teórii a ideológii multikulturalizmu sa vykryštalizovali tri prúdy myslenia:

- **Konzervatívny** multikulturalizmus – rešpektuje rôznorodosť kultúr v určitom regióne, ale považuje to za negatívum. Snaží sa prezentovať jednu kultúru ako (regionálne alebo celosvetovo) nadradenú a tej sa musia ostatné kultúry prispôbiť, aby nenastal chaos. Multikultúrna výchova má smerovať k uvedomeniu si postavenia dominantnej kultúry. Iné kultúry sú zatláčané do súkromia jednotlivcov.
- **Liberálny** multikulturalizmus – rešpektuje rôznorodosť kultúr v určitom regióne a považuje to za pozitívne. Chce ponechať voľnej súťaži, ktorá kultúra bude silnejšia a preváži. Multikultúrna výchova má viesť ľudí k akceptovaniu rôznorodosti a k jej udržaniu. Iné kultúry sa stávajú súčasťou verejného priestoru.
- **Kritický** multikulturalizmus – rešpektuje rôznorodosť kultúr v určitom regióne, ale uvedomuje si výhody aj nevýhody takéhoto stavu. Multikultúrna

výchova má smerovať k pochopeniu kultúrno-historických súvislostí kultúr a pri rešpektovaní odlišných ekonomických, mocenských a iných podmienok kultúry má viesť k ich spolupráci. Iné kultúry sú súčasťou verejného priestoru aj individuálneho súkromia. Musia súťažiť o svoje postavenie, ale dominantná kultúra im v tom pomáha.

Multikulturalizmus sa rodil v tzv. prístahovaleckých štátoch (USA, Kanada, Holandsko, Austrália, neskôr Nemecko a Francúzsko) v druhej polovici 20. storočia, keď menšinové kultúry začali bojovať o svoje uznanie a jasne prezentovali svoju identitu. Rozvoj multikulturalizmu podnietil aj boj za občianske práva menšín v 60. rokoch 20. storočia. Pod vplyvom globalizácie ekonomiky a médií, pod vplyvom prudkého rozvoja migrácie sa multikulturalizmus stáva realitou v stále väčších oblastiach sveta.

Monokulturalizmus je existencia jednej kultúry v jednom čase a priestore. Termín monokulturalizmus vznikol na označenie tých skutočností v živote spoločnosti, ktoré chce multikulturalizmus prekonávať pokojným spolunažívaním kultúr.

Slovo monokulturalizmus označuje tri fenomény:

- reálny sociálny fakt existencie jedinej kultúry v určitom regióne a v určitej dobe,
- ideológiu, ktorá odmieta kultúrnu pluralitu (napr. prezentovanie Slovenskej republiky ako štátu jedného etnika), a politický program, ktorý presadzuje buď vylúčenie, alebo asimiláciu iných kultúr (napr. maďarizácia),
- teóriu, ktorá zdôvodňuje vyššiu hodnotu jednej kultúry oproti iným (napr. nacistická teória árijskej rasy).

Transkulturalizmus je každodenná kultúrna výmena medzi radikálne odlišnými kultúrami. Pri takejto kultúrnej výmene vzniká nová kultúra, obsahujúca v sebe zložky z viacerých iných kultúr (napr. kultúra Slovenky vydatej za moslima, ktorá sa oblieka podľa moslimských princípov, ale študuje na slovenskej škole). Jednotlivec má niekedy ťažkosti s určením svojej kultúrnej identity.

Pri opise podobných situácií a pri tvorbe termínov sa využíva základný pojem kultúra.

Kultúra je súhrn ľudských činností, predmetov, hodnôt, ideí a inštitúcií, ktoré sú špecifické pre určité spoločenstvo. Obsahuje predmety, znaky a symboly, hodnoty, zvyky, inštitúcie, rituály, tradície. Neodovzdáva sa genetickým kódom, ale prostredníctvom života v spoločenstve a vo výchove, takže umožňuje sociálne učenie sa.

B) Čo je multikultúrna výchova a multikulturalizmus?

Kultúra v sebe obsahuje:

- systém **poznania**, je teda systémom informácií a vedomostí o svete (napr. evolučná teória, mytológia),
- systém **znakov**, je teda systémom artefaktov a predmetov, ktoré zaznamenávajú obsahy ľudského vedomia (napr. kríž, štátny znak, snubný prsteň, umelecké dielo),
- systém **činností**, je teda súhrnom činností istého spoločenstva, ktoré toto spoločenstvo vykonáva seba vlastným spôsobom (napr. povinná školská dochádzka, náboženské rituály),
- systém **tradícií** a **hodnôt**, ktoré spoločenstvo uznáva a ktoré sa stávajú limitom i normami pre jeho názory, postoje a správanie,
- systém **inštitúcií** spoločenstva (napr. galéria, rozhlas, manželstvo).

Mnohé zo súčastí kultúry môžeme priamo **sledovať v správaní** ľudí (napr. spôsob stolovania, obliekania, rituály) a z týchto vonkajších znakov sa často dá usudzovať na povahu kultúry, ktorú prinášajú. Veľkú časť kultúry však bud' nemôžeme v správaní ľudí vôbec sledovať, alebo ju vnímame len ťažko a nepriamo (napr. vzťah k autorite, predstavy o spolužití muža a ženy, hodnotové orientácie, tvorivé postoje a ďalšie). Táto neviditeľná časť kultúry je oveľa väčšia ako viditeľná. Zásadným spôsobom však ovplyvňuje správanie ľudí, ich medziľudské kontakty, ich spoluprácu alebo i spôsoby riešenia konfliktov. Mnoho medzikultúrnych konfliktov vyplýva práve z nepochopenia hlbších súvislostí určitého správania človeka.

Kultúra plní v živote sociálnej skupiny viacero **funkcií**:

- **Expresívnu** funkciu – vyjadruje obsahy vedomia ľudí, ktoré uchováva v normách, symboloch, predmetoch a činnostiach (umelecké dielo, potrasenie rukou).
- Funkciu **kolektívneho vedomia** – kultúra obsahuje skúsenosti sociálnej skupiny, ktorú si táto skupina odovzdáva z generácie na generáciu (v rodine, v škole, v partnerských skupinách).
- **Integračnú** funkciu – kultúra pomáha členom sociálnej skupiny zdieľať obsahy vedomia druhých ľudí, a tým ich navzájom zblížuje (napr. všetci sme kresťania).
- **Diferenciačnú** funkciu – tým, že jednotlivec zdieľa obsahy vedomia členov svojej sociálnej skupiny, zároveň ho to odlišuje od členov iných sociálnych skupín, ktorých kultúra nesie znaky inej sociálnej skúsenosti (napr. tamtí sú moslimovia).

Kultúrna identita je súhrnnou predstavou jednotlivca o vlastných kultúrnych zvláštnostiach a o svojom zaradení do určitého kultúrneho spoločenstva. Odvoláva sa na určitú kultúrnu tradíciu, prijíma určité kultúrne vzory a s pomocou určitých kultúrnych znakov sa jednotlivec prihlasuje k určitej kultúre (čiernym odevom sa môže prihlasovať k subkultúre gotikov). Jednotlivec si formuje kultúrnu identitu vo vzťahu k hlavným hodnotám svojej hodnotovej hierarchie.

Kultúrna identita nie je nehybným systémom, ale živým procesom. Jednotlivec môže meniť svoju kultúrnu identitu a mať aj viacero identít (môže byť zároveň Slovákom, mužom, punkerom, homosexuálom a študentom – po ukončení štúdia môže svoju študentskú identitu zameniť za identitu pracovníka určitej firmy).

Kultúrna identita na jednej strane spája ľudí do skupín, posilňuje príslušnosť jednotlivca ku skupine, na druhej strane ho oddeľuje od iných jednotlivcov a vytvára kontrasty medzi odlišnými sociálnymi skupinami. Príslušnosť k „menšine“ či „väčšine“, vznik nových menšín a boj za ich uznanie, zotrvačnosť postojov – to všetko nás denne stavia pred zložitú sieť interkultúrnych vzťahov a interakcií.

V praktickom živote spoločenstva sa môže stať, že kultúrna identita posluží ako dôvod pre **segregáciu** iného spoločenstva, teda pre oddelenie príslušníkov iného spoločenstva – nositeľov inej kultúry – od väčšinovej spoločnosti. Môže sa to diať ich cieľavedomým alebo i neuvedomovaným oddeľovaním do samostatných častí obcí a pod. Výsledkom je väčšinou porušovanie ľudských práv a rovnosti šancí (napr. getá chudoby na okrajoch miest).

V situácii, keď vedľa seba žijú ľudia s odlišnou kultúrnou identitou, sa často príslušníci jednej kultúry integrujú do spoločenstva s inou kultúrou (spravidla menšinová kultúra sa integruje s väčšinovou). **Kultúrna integrácia** prebieha ako postupné osvojovanie si správania, zvykov, jazyka, rituálov inej kultúry – až po stratu vlastnej kultúrnej identity (napr. vietnamské dieťa vyrastajúce v slovenskom prostredí si môže osvojiť aj jazyk, aj etiketu slovenského väčšinového prostredia).

V kontakte kultúr vznikajú často predsudky a stereotypy. **Predsudok** je bezprostredným hodnotením iného človeka len na základe určitých vonkajších znakov (napr. na základe oblečenia či farby pleti). Komplikuje spoluprácu nositeľov rôznych kultúr, pretože podporuje nedorozumenia v komunikácii, bráni snahe o pochopenie druhého. Oveľa ťažšie sa odstraňujú **stereotypy**, ktoré sú štandardným a opakovaným hodnotením druhých ľudí na základe rôznych znakov. Niekedy stereotyp vzniká aj z dôležitých súčastí medziludských vzťa-

B) Čo je multikultúrna výchova a multikulturalizmus?

hov (napr. z konfliktu v minulosti). Bráni však vzájomnému pochopeniu, lebo sa opakuje a nemení. Môže byť hlboko zakorenený v postojoch. Prejavuje sa opakovaním rovnakých hodnotení v rôznych situáciách.

V občianskom živote, kde platí princíp rovnosti občana pred zákonom a nutnosť rešpektovať právny systém platný na danom území, sa kultúrne identity neberú do úvahy a všetci príslušníci všetkých kultúr sa považujú za rovnocenných príslušníkov určitého štátu. Kultúrna a iná segregácia i stereotypné hodnotenia narušujú pokojnú občiansku spoluprácu.

Tip pre školu

Škola poskytuje vhodný priestor pre zamýšľanie sa nad vzťahom majority a menšín v našej histórii. Pri rozvíjaní multikultúrnej výchovy je nevyhnutné dobre poznať našu minulosť a reflektovať traumy a mýty, ktorými je naša história poznačená. Vhodné je začleniť do podobných úvah vnímanie histórie tými menšinami, ktorých príslušníci sú v triede alebo na škole zastúpení.

definície

C)

Načo nám je?

C)

Načo nám je?

V tejto časti opisujeme, aké ciele môže plniť multi-kultúrna výchova. Pomenúvame jej možné pozitívne dôsledky i jej obmedzenia.

Multikultúrna výchova rozvíja interkultúrne kompetencie. Kompetencie sú súborom schopností človeka, jeho zručností, poznatkov a postojov.

Interkultúrne kompetencie sú schopnosťami pre efektívnu komunikáciu a spoluprácu s príslušníkmi iných kultúr.

Obsahujú:

- **Schopnosti** efektívnej komunikácie jednotlivca s príslušníkmi iných kultúr (napr. človek predpokladá, že jednotlivec prichádzajúci z inej kultúry nemusí poznať pozdrav bežný v mojej kultúre). Je možné získať ich učením, ale úzko súvisia aj s charakterom a temperamentom človeka.
- Určité návyky a **zručnosti**, ktoré človeku umožňujú komunikovať s inými, „odlišnými“ ľuďmi (napr. trpezlivosť). Je možné cvičiť sa v nich a trénovať.
- Motiváciu a **postoje** na to, aby človek chcel vnímať odlišné kultúry, odlišné spôsoby správania človeka z inej kultúry (napr. neodmietnem iného len preto, lebo má zvláštny odev). Vyvíjajú sa veľmi dlho, je možné ich cielavedome a dlhodobo posilňovať.
- Súbor určitých **informácií** o odlišných kultúrach, spravidla o tých, s ktorými človek prichádza do styku (napr. informácie o rozličných významoch svas-tiky v Európe a v Japonsku). Je možné získať ich štúdiom alebo priamou skúsenosťou s inou kultúrou.

Jednotlivec je interkultúrne kompetentný vtedy, ak chápe odlišné spôsoby vnímania sveta, myslenia, zvykov a správania svojho partnera z odlišnej kultúry, ak vníma odlišnosti a podobnosti medzi kultúrami, ak je schopný komunikovať

s príslušníkom inej kultúry. Taký človek neodmieta druhého človeka len preto, lebo sa inak oblieka, inak rozpráva, má iné názory a postoje, ale snaží sa ho najprv pochopiť ako ľudskú bytosť. Interkultúrne kompetentný človek si uvedomuje, že odlišný človek môže pochádzať z inej kultúry, v ktorej získaval od detstva celkom odlišné návyky, názory a postoje. Vychádza z predpokladu principiálnej rovnosti všetkých ľudí a individuálnej hodnoty každého človeka. Interkultúrne kompetencie sú súčasťou sociálnych a osobnostných kompetencií človeka.

Cieľom multikultúrnej výchovy je rozvoj:

- **poznania** – poskytuje vybrané informácie o iných kultúrach a o vzťahoch kultúr,
- **sebareflexie** – pomáha uvedomiť si korene, možnosti i ohraničenia vlastnej kultúry,
- **tolerancie** – podnecuje tolerantné postoje voči príslušníkom odlišných kultúr,
- **empatie** – rozvíja porozumenie pre odlišné vnímanie sveta a pre odlišné životné štýly v iných kultúrach,
- **akceptácie** – vedie k akceptovaniu príslušníkov odlišných kultúr ako plnoprávných členov spoločenstva,
- **spolupráce** – motivuje k spolupráci s príslušníkmi odlišných kultúr, rozvíja postoje a zručnosti nevyhnutné pre spoluprácu.

Predmetom multikultúrnej výchovy je **kultúrna odlišnosť**. Všíma si sociálne skupiny, ktoré sa odlišujú kultúrne, teda využívajú odlišné znaky a symboly, odlišné zvyky a rituály, uznávajú odlišnú tradíciu, formujú si pre svoj život odlišné inštitúcie. Multikultúrna výchova sa nezaobrá akýmkoľvek odlišnosťami či podobnosťami v ľudskom svete a nepestuje toleranciu k akejkolvek odlišnosti ani spoluprácu s akýmkoľvek odlišným človekom. V konečnom dôsledku síce multikultúrna výchova pôsobí pozitívne na prijatie rôznych odlišností (napr. aj na prijatie fyzicky postihnutých), primárne sa však zaoberá kultúrami.

Multikultúrna výchova sprostredkovane rozvíja **kultúrnu identitu a zodpovedné občianstvo**. Nezaobrá sa však vnímaním vlastnej kultúry a iných kultúr len na etnickom základe. Nevedie žiakov iba k chápaniu kultúr cez hranice etník a sociálnych skupín, ale aj k uvedomovaniu si kultúrnych rozdielov v rámci vlastného etnika a v rámci vlastnej sociálnej skupiny (rodová identita, sociálna identita, sexuálna identita, regionálna identita).

C) Načo nám je?

Pretože nemôže prispieť k medzikultúrnemu porozumeniu bez toho, aby podporovala aj vedomie vlastnej kultúrnej identity žiaka a jeho schopnosť samostatne sa rozhodovať, spolupracuje s inými výchovnými postupmi, napr. s tými, ktoré rozvíjajú:

- všeobecné kultúrne kompetencie, teda schopnosť porozumieť znakom vlastnej kultúry, schopnosť rozvíjať vlastnú kultúrnu tradíciu a využívať ju tak pre efektívnu komunikáciu, ako pre osobnostný rozvoj,
- sociálne kompetencie ako uvedomené schopnosti aplikovať zručnosti, vedomosti i schopnosti v interakcii s inými ľuďmi,
- občianske kompetencie, teda schopnosti aktívne, samostatne a zodpovedne sa zúčastňovať na živote spoločnosti.

Multikultúrna výchova **môže a dokáže prispieť**:

- k odstraňovaniu konfliktov medzi príslušníkmi odlišných kultúr,
- k pokojnému spolunažívaniu medzi príslušníkmi odlišných kultúr,
- k zníženiu možnosti vzniku nových kultúrnych konfliktov.

Multikultúrna výchova však **nezaručí**:

- vznik spoločnosti, kde neexistuje sociálna nerovnosť medzi ľuďmi a sociálnymi skupinami,
- vznik spoločnosti všeobecnej lásky a spolupráce,
- že v budúcnosti nevzniknú nové medzikultúrne konflikty.

Tento text sa zameriava hlavne na systematicky formovanú multikultúrnú výchovu, ktorá sa najefektívnejšie môže uplatňovať v školskom prostredí. Preto sa v tomto texte budeme venovať formálnej, školskej výchove a len okrajovo sa dotkneme neformálneho vzdelávania, resp. celoživotného vzdelávania.

Tip pre školu

Multikultúrna výchova nie je zaručený recept na bezkonfliktné a idylické fungovanie školy ani celej spoločnosti. Z krátkodobého hľadiska sa môže niekedy zdať, že dokonca vyostčuje kultúrne odlišnosti, prehľbuje stereotypy a prebúdza nové konflikty. Podobný dojem vzniká vtedy, keď začneme hovoriť o problémoch, ktoré boli zamlčované, ako aj o otázkach, na ktoré nie sú vždy jednoduché odpovede.

Na školách sa stretávame s rôznymi monotematickými dňami (napríklad Deň Rómov), ktoré sú atraktívnou metódou pre vzdelávanie. Neslobodno však zabudnúť, že takáto aktivita sa nesmie stať len akýmsi etnografickým skanzenom, rýchlym nazretím do života inej kultúry. Mala by pomôcť pochopiť aj súčasný život danej menšiny a jej miesto v modernej spoločnosti. Inak môže prispieť k prehĺbeniu stereotypov u detí, ako aj k násilnej identifikácii sa menšinových detí s tradičným pohľadom na ich komunitu.

ključové hodnoty

D)

Z akých hodnôt
pramení?

D) Z akých hodnôt pramení?

V tejto časti pomenúvame ľudské a kultúrne hodnoty, z ktorých vyviera každá multikultúrna výchova. Od hodnôt, o ktoré sa opiera, závisí podoba konkrétnej multikultúrnej výchovy.

Rôznorodosť kultúr a život ich nositeľov blízko seba, resp. v jednom priestore, je reálnym faktom súčasného sveta. Ako reálny fakt je multikulturalizmus hodnotovo neutrálny. Hodnotové kontexty získava vtedy, ak sa z neho stáva ideológia, ktorú chce spoločenstvo naplňovať, alebo ak určitý politický program podporuje či chce odstrániť multikulturalizmus.

Do kontextu hodnôt sa multikulturalizmus dostáva aj vtedy, ak v jeho prospech alebo proti nemu zameriavame výchovno-vzdelávacie pôsobenie. V takom prípade sa totiž multikulturalizmus stáva súčasťou ľudských záujmov, ľudskej každodennej aktivity a tvorby. Pedagóg a škola preto potrebujú prezentovať hodnoty, z hľadiska ktorých vnímajú pestrosť kultúr. Pedagogické pôsobenie sa preto opiera o určité hodnoty a jeho štruktúra, ciele i metódy pramenia z určitej hodnotovej orientácie.

Multikultúrna výchova sa opiera o hodnoty patriace ku kľúčovým princípom v európskej kultúre, resp. v euro-atlantickej civilizácii. Sú to:

Nezameniteľná a nespochybniteľná **hodnota individuálneho človeka**. Pre multikultúrnú výchovu v našom chápaní je najvyššou hodnotou človek s jeho psychickým a fyzickým svetom, s jeho individuálnym a neopakovateľným životom.

Hodnota komunity, bez ktorej individuálny človek hynie. Pre multikultúrnú výchovu v našom chápaní je druhou najvyššou hodnotou komunita, spoločenstvo, ktoré je prirodzeným prostredím pre individuálneho človeka. Aby spoločenstvo prežilo a fungovalo, musia jeho členovia spolupracovať a svoje individuálne životy upravovať tak, aby celok mohol existovať.

Multikultúrna výchova rešpektuje **individuálne potreby človeka** a snaží sa mu vytvárať podmienky na ich uplatnenie.

Multikultúrna výchova vychádza z vedomia **rovnosti ľudí pred zákonom** a akceptuje rôzne generácie ľudských práv zakotvených v európskej histórii.

Tip pre školu

Pri presadzovaní multikultúrnej výchovy je vhodné zodpovedať si v škole otázku: Usiluje sa Slovensko rozvíjať multikulturalizmus? Aké postavenie v našej krajine majú hodnoty tolerancia a rešpekt k iným kultúram? Kde sa s nimi žiaci stretávajú? S akými predsudkami sa stretávajú rodičia našich žiakov?

nevyhnutnost

E)

Je naozaj
nevyhnutná?

E)

Je naozaj nevyhnutná?

V tejto časti opisujeme hlavné fakty z reality súčasného Slovenska, ktoré nás nútia začleniť multikultúrnu výchovu do formálneho školského vzdelávania.

Multikultúrna výchova nevzniká len ľubovôľou pedagogickej verejnosti, mimovládnych organizácií či menšinových inštitúcií. Multikultúrna výchova je nevyhnutnosťou v dnešnom globalizujúcom sa svete, v ktorom sa kultúry a životné štýly stretávajú a komunikujú podstatne viac ako v minulosti. Je nevyhnutnosťou aj s ohľadom na predsudky a stereotypy pretrvávajúce vo vedomí spoločnosti z minulosti – pričom v súčasnom svete sa nepriaznivý vplyv týchto stereotypov ešte posilňuje. Nevyhnutnosť multikultúrnej výchovy u nás vyplýva z týchto **sociálnych** faktorov súčasného Slovenska:

- Ekonomika, politika a médiá sa dnes rozvíjajú v globálnych rozmeroch (= globalizácia), v dôsledku čoho sa kultúry stretávajú na celosvetovej báze.
- Slovenská republika vstúpila do EÚ a do schengenského priestoru, čím sa Slovensko otvorilo pre každodennú kultúrnu výmenu s európskym priestorom (od turistiky, možnosti štúdia a práce v zahraničí až po mediálny trh a trh so spotrebným tovarom).
- V kolektívnom vedomí občanov Slovenska pretrvávajú nevyriešené predsudky a stereotypy (napr. mýty a stereotypy o vzťahoch Slovákov a Maďarov, o charaktere Rómov alebo Čechov, xenofóbne vzťahy k cudzincom).
- Postupuje vnútorná diferenciacia slovenskej spoločnosti (rastie sebauvedomenie regiónov, rôznych alternatívnych kultúr, ako napr. homosexuáli, ekológovia).
- Narastá migrácia občanov Slovenska i cudzincov (turistika, zahraničné firmy).
- Zvyšuje sa počet príslušníkov tzv. nových menšín v SR (Vietnamci, Číňania, Albánci, Rusi a iní).
- Posilňuje sa etnické, regionálne a iné kultúrne uvedomenie rôznych sociálnych skupín (napr. Záhorčania, Židia, rôzne náboženské spoločnosti).

Nevyhnutnosť začleniť multikultúrnu výchovu do **slovenskej školy** vyplýva z týchto charakteristík nášho školstva:

- Desaťročia fungoval centralistický model tvorby a riadenia obsahu vzdelávania (z centra sa určovali osnovy, cieľové požiadavky a zväčša aj učebnice) – centralistický model prirodzene preferuje monokultúrny pohľad na svet (viď napr. dejepis prezentovaný z hľadiska dominantného etnika v SR).
- Zámerom školy je stále prevažne transfer poznania a nie rozvoj životných kompetencií žiakov. Žiaci tak dostávajú v prvom rade sumu vedomostí a poznatkov, ktorých je tak veľa, že nemôžu obsahovať informácie o rôznych kultúrach. Škola nerozvíja zručnosti a schopnosti žiakov na vysporiadanie sa s medzikultúrnymi konfliktmi, ani ich nepripravuje na každodennú medzikultúrnu komunikáciu.
- Masové médiá a internet vytvorili škole silnú konkurenciu v procese vzdelávania, pretože ich ponuka je pestrejšia, prístupnejšia aj lákavejšia. Škola doteraz nereagovala zásadným prehĺbením pestrosti svojej ponuky ani posilnením právomoci škôl, učiteľov, regiónov. Škola tak na jednej strane nevyvažuje chaotické a nesystematické pôsobenie médií, ktoré niekedy pôsobia až škodlivo (xenofóbne, rasisticky, eroticky). Nevyvažuje ani chaotické pôsobenie internetu, ktorý ponúka podnety v celom diapazóne postojov, od vysoko humánnych a tolerantných až po nenávisť a nepriateľské. Na druhej strane škola len zriedkavo rešpektuje individuálne a regionálne potreby.
- Škola je vo svojej podstate relatívne konzervatívnou inštitúciou, lebo jedným z jej hlavných cieľov je odovzdávať ďalším generáciám relatívne uzavretú kultúrnu tradíciu. Preto sa len ťažko prispôsobuje novým skutočnostiam a reaguje na nové podnety opatrne. Aj z tohto dôvodu slovenské školstvo dodnes systematicky nereagovalo na prudký rozvoj multikulturalizmu vo svete v posledných desaťročiach a na Slovensku v poslednom desaťročí. Snahy zmeniť túto situáciu sú dnes skôr individuálnymi aktivitami učiteľa alebo školy ako cieľavedomou snahou celého školského systému.

Nevyhnutnosť začleniť multikultúrnu výchovu do slovenského školstva vyplýva z **právneho** systému aj Slovenskej republiky, aj Európskej únie, z medzivládnych dokumentov i z dokumentov nadnárodných organizácií, ktorých je Slovenská republika členom. Prehľad o týchto dokumentoch uvádzame v závere tohto textu.

E) Je naozaj nevyhnutná?

Tip pre školu

Pre efektívnu multikultúrnu výchovu je vhodné poznať v školskom kolektíve odpoveď aj na otázku: Prečo naša škola potrebuje multikultúrnu výchovu? Pri jej odpovedi možno vychádzať z regionálnej histórie, z reflexie demografickej situácie v obci, je vhodné poznať problémy, ktoré trápia jej obyvateľov a pod. Spôsoby získania podobných odpovedí sú rôzne, napríklad anketa medzi žiakmi a rodičmi, menšia verejná diskusia v komunite, v obci, projekty žiakov, ktorí budú hľadať odpovede medzi spolužiakmi, v rodinách a pod.

nevyhnutnosť

F)

Na koho
sa zameriava?

F)

Na koho sa zameriava?

V tejto časti opisujeme, kto je priamo či prenesene adresátom multikultúrnej výchovy. Pomenúvame rôzne skupiny obyvateľstva a opisujeme pozitívne dôsledky multikultúrnej výchovy pre ne.

Cieľovými skupinami pôsobenia multikultúrnej výchovy v škole sú v prvom rade **žiaci**:

- prichádzajúci z dominantnej kultúry, čo v SR znamená slovenskú kultúru strednej sociálnej vrstvy – multikultúrna výchova pôsobí na ich akceptovanie menšinových a iných kultúr a učí ich spolupráci s nimi. Vedie žiakov k tomu, aby nepovažovali svoje kultúrne normy za všeobecne platné alebo nemenné, aby nepovažovali hodnoty svojej kultúry za cennejšie ako hodnoty iných kultúr,
- prichádzajúci z menšinových kultúr (napr. Rómovia, Nemci, Maďari) – multikultúrna výchova pôsobí na vzájomné rešpektovanie príslušníkov iných menšinových kultúr, rešpektovanie nositeľov dominantnej kultúry a učí ich vzájomnej spolupráci. Vedie ich k tomu, aby nepresadzovali záujmy svojej skupiny na úkor iných menšín, aby svoju kultúru nevyvyšovali nad kultúry iných menšín,
- prichádzajúci z rodín prisťahovalcov a utečencov či z tzv. nových menšín, ktorí sú na Slovensku len krátky čas (napr. Albánci, Vietnamci). Multikultúrna výchova ich vedie k zvládaniu základov medzikultúrnej komunikácie a pripravuje ich na život v novom prostredí.

Sprostredkovane, hoci nie primárne, pôsobí školská multikultúrna výchova na **rodiny** žiakov. Ak žiaci prichádzajú domov so zručnosťami pre medzikultúrnú komunikáciu, s informáciami o multikultúrnom svete, s názormi rešpektujúcimi kultúrnu rôznorodosť, prezentácia týchto zručností, informácií, postojov môže ovplyvňovať atmosféru v rodine a názory či postoje rodičov a ostatných členov domácnosti.

Multikultúrna výchova je dôležitá v prvom rade pre žiakov pochádzajúcich z dominantnej kultúry (v SR hlavne stredná vrstva v slovenskom etniku). Do-

minantná kultúra totiž určuje základné štandardy a hodnotové orientácie pre celý štát, a má preto sklon považovať ich za všeľudské a všeobecne platné. Multikultúrna výchova sa zameriava na odhaľovanie podobných psychických mechanizmov a na sebareflexiu príslušníkov dominantnej kultúry.

Ak má byť školská multikultúrna výchova efektívna, musí sa zamerať aj na učiteľov a hlavne na budúcich učiteľov, študentov vysokoškolských učiteľských odborov. Bez tejto skupiny bude jej pôsobenie ohrozené. Začlenenie učiteľov je však veľmi komplikované, pretože pripraviť väčšie množstvo učiteľov nielen poznatkovo, ale aj didakticky si vyžaduje zmeny v študijných programoch vysokých škôl, ako i rozvinutie programov celoživotného vzdelávania v slovenskom školstve.

Tip pre školu

Rola učiteľov a učiteliek pri presadzovaní multikultúrnej výchovy bude kľúčová. Za jedno z najväčších rizík v akejkoľvek reforme školstva je pripravenosť učiteľov a učiteliek prevziať jej bremeno. Našťastie dnes už aj v slovenskom jazyku existuje viacero titulov odbornej pedagogickej literatúry k princípom a metódam multikultúrnej výchovy. Niektoré z titulov uvádzame na záver publikácie

obsah

G)

Čo je jej obsahom?

G)

Čo je jej obsahom?

Multikultúrna výchova v sebe obsahuje mnoho tém, informácií. Hoci sa na ne neobmedzuje, jej výchovno-vzdelávacie pôsobenie sa bez nich nezaobíde. V tejto časti opisujeme hlavné témy, ktorými sa zaoberá.

Multikultúrna výchova sa zaoberá v prvom rade kultúrami a kultúrnymi odlišnosťami. Neobmedzuje sa na vzdelávanie, ani jej nestačí, ak žiakom sprostredkuje informácie o odlišných kultúrach. Jej výchovno-vzdelávacie pôsobenie je širšie, preto kombinuje informácie s rozvojom zručností, schopností a postojov žiakov.

Jej hlavnou témou je **kultúrna rôznorodosť**. Konštatuje tento fakt, upozorňuje žiakov na odlišnosti v kultúre rôznych ľudí, regiónov, historických období. Vede žiakov k tomu, aby si uvedomovali historické a sociálno-psychologické korene odlišností v kultúrach. Koncentruje pozornosť žiakov na rozdiely v explicitnej a implicitnej kultúre – vo viditeľných a neviditeľných súčiastiach kultúry. Jej pôsobenie je efektívne vtedy, ak žiakom sprostredkuje poznanie a pochopenie toho, že spôsoby správania druhých ľudí sú síce prejavom určitých kultúr, ale že ony vyplývajú z oveľa hlbších rozdielov vo vnímaní sveta. Kultúrna rôznorodosť, ako ju prezentuje multikultúrna výchova, je dôsledkom odlišnej histórie a odlišných životných skúseností celých sociálnych skupín.

Multikultúrna výchova vychováva žiakov k tomu, aby odlišovali rôzne **kultúrne vrstvy**, aby si uvedomovali, že dominantná kultúra (spravidla kultúra väčšiny strednej vrstvy v štáte) nie je jediná, ale že popri nej existuje množstvo ďalších – a plne rovnocenných – menšinových kultúr. Ukazuje žiakom, že aj dominantná kultúra nie je jednoliata, ale že aj v nej sa stretáva mnoho pohľadov na svet, mnoho odlišných rituálov, životných štýlov. Kultúrne vrstvy ukazuje ako súbor inštitúcií, rituálov, hodnotových orientácií, svetonázorov, zvykov, predsudkov a názorov. V týchto vrstvách a medzi rôznymi kultúrami prebieha čulá **kultúrna výmena** predmetov, myšlienok, hodnôt – a vo vyhro-

tených situáciách **kultúrny konflikt** medzi nositeľmi týchto myšlienok a hodnôt. Výmena aj konflikt sú každodennou súčasťou **medzikultúrnej komunikácie**, teda kontaktu a spolupráce príslušníkov odlišných kultúr. Medzikultúrna komunikácia bola a je normálnou súčasťou života človeka, bez nej by spoločenstvo nemohlo obnovovať svoje aktivity. V medzikultúrnej výmene si človek i spoločenstvo uvedomujú a formujú svoju kultúrnu identitu.

Premeny **kultúrnej identity** sú ďalšou dôležitou témou multikultúrnej výchovy. Upozorňuje na premenlivosť každej kultúrnej identity, na skutočnosť, že vzniká zo životných a historických skúseností jednotlivých ľudí aj celých spoločností. Multikultúrna výchova vedie žiakov k tomu, aby cítili, že kultúrna identita je mnohvrstevná a niekedy rozporuplná, že jeden človek môže v sebe cítiť aj viacero kultúrnych identít, čiže môže sa cítiť ako príslušník rôznych kultúr.

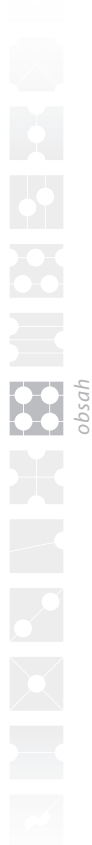
Pre formovanie kultúrnej identity sú dôležité **kultúrne vzory**. Dieťa sa ich učí v rodine, v škole a v partnerských skupinách, dospelý človek si ich niekedy aj uvedomele vyberá a riadi sa nimi. Kultúrne vzory, teda nasledovaniahodné príklady myšlienok, hodnôt a činov druhých ľudí, sú podkladom pre vznik **kultúrnej tradície**. Kultúrna tradícia patrí k dôležitým témam multikultúrnej výchovy, lebo cez súbor myšlienok, predmetov, významov a hodnôt, ktoré spoločenstvo uznáva ako svoju tradíciu, môže multikultúrna výchova ukazovať premenlivosť a historickosť kultúrnej identity. Upozorňuje na spätosť tradície so životným štýlom, s predmetmi, ktoré v kultúre vznikajú, s ich hodnotením ľuďmi v minulosti a v súčasnosti. Upozorňuje na národné, štátne, geografické aj historické súvislosti kultúrnych tradícií.

Cez geografické a historické súvislosti tradície môže multikultúrna výchova smerovať pozornosť žiakov na veľké geografické **kultúrne okruhy** (euroatlantický, čínsky, stredoeurópsky, balkánsky, islamský a pod.). Pochopenie premenlivosti týchto okruhov, pochopenie ich vzájomných kontaktov a konfliktov vedie žiakov k vnímaniu súčasných kultúrnych konfliktov a problémov ako normálnej súčasť života človeka. Pomáha im interpretovať súčasný svet alebo situáciu v ich regióne ako moment v živote ľudstva. Získavajú tak nadhľad nad každodennými ťažkosťami v medzikultúrnej komunikácii svojho okolia, čo im môže pomôcť pri vyrovnávaní sa s týmito ťažkosťami a pri medzikultúrnom porozumení.

Veľkú pomoc pri medzikultúrnom porozumení môže poskytnúť **kultúrna politika**, teda politické, právne, sociálne a ekonomické opatrenia štátu, samosprávy a iných inštitúcií. Multikultúrna výchova vedie žiakov k vnímaniu kultúrno-politických aktivít, k ich kritickému vyhodnocovaniu a v konečnom dôsledku k vlastnej občianskej aktivite v oblasti kultúry.

G) Čo je jej obsahom?

To sú len hlavné témy, ktorými sa multikultúrna výchova zaoberá. Každá téma má v sebe historický rozmer (je spätá s historickými udalosťami), geografický rozmer (závisí od priestoru), právny rozmer (nesie právne dôsledky alebo vyplýva z právneho systému), politický rozmer (je predmetom záujmu politických strán a politického rozhodovania) a pod. Preto je možné tieto témy prezentovať vo veľkom množstve školských predmetov, ako budeme ďalej argumentovať, podporujeme multikultúrnú výchovu ako prierezovú tému v celom kurikulu. Uvedené témy, ktoré sú jej obsahom, je možné realizovať v každom školskom predmete, stačí v tematike predmetu a v metódach jeho vyučovania akcentovať kultúrnu rôznorodosť alebo kultúrne pozadie jednotlivých tém.

H)

Kto jej
môže pomôcť?

H)

Kto jej môže pomôcť?

V tejto časti opisujeme, s ktorými oblasťami výchovy môže multikultúrna výchova spolupracovať. Osamotená totiž nespôsobí žiadne zásadné zmeny, ale vo výchove sa môže spoliehať na pomoc iných oblastí výchovy. Vo vzájomnej spolupráci sa ich pôsobenie stáva efektívnejším.

Multikultúrna výchova spolupracuje s inými výchovnými oblasťami. Nesie v sebe závažný politicko-právny, eticko-kultúrny a historický obsah. Podľa toho sa aj zblížuje a v mnohých prípadoch priamo spolupracuje s inými výchovnými oblasťami, zdieľajú analogické ciele alebo sa ich ciele a témy približujú.

Politický a právny obsah

Multikultúrna výchova je veľmi blízka **výchove k tolerancii**, s ktorou má spoločné východisko (rovnosť ľudí, hodnota individuálneho človeka), ako aj hlavné ciele – výchovu k tolerancii, mierovú spoluprácu. Špecifikum multikultúrnej výchovy spočíva v tom, že sa zameriava hlavne na mierovú spoluprácu na báze kultúry a že pestuje výchovu k tolerancii voči odlišným kultúram.

Výchove k tolerancii je blízka **výchova k ľudským právam**, ktorá pripravuje žiakov na uvedomenie si a uplatňovanie svojich ľudských práv a povinností, na rešpektovanie práv a povinností druhých ľudí. Multikultúrna výchova jej je blízka preto, lebo vychádza z hlbokého rešpektovania ľudských práv a cez rešpekt voči odlišnej kultúre vychováva k rešpektu k druhej osobnosti, teda k rovnosti v právach.

Mnohé z postupov multikultúrnej výchovy možno nájsť vo výchove **k občianstvu**. Obidve sa snažia o výchovu aktívne konajúceho a zodpovedného občana. Multikultúrna výchova však podnecuje aktívnu činnosť občana v chápaní kultúr a v spolupráci s odlišnými kultúrami a jeho zodpovednosť podnecuje najmä v uvedomovaní si nevyhnutnosti spolupráce kultúr.

Globálna výchova (**globálne rozvojové vzdelávanie**) sa zameriava na globálne problémy ľudstva. Pripravuje žiakov buď na ich zvládanie, alebo na zvládanie lokálnych dôsledkov globálnych problémov. Procesy globalizácie nesú závažné dôsledky aj pre Slovensko príchodom migrantov, zmenou obsahu médií, premenami ekonomiky a pod. Globalizácia pritom prináša so sebou aj prudký rozvoj multikulturalizmu – jeho rozvoj na Slovensku potom nie je len dôsledkom vnútorného vývoja republiky, ale aj dôsledkom globalizácie svetovej ekonomiky a politiky. Cieľom globálneho rozvojového vzdelávania je tak (podobne ako v multikultúrnej výchove) pochopenie problémov iných spoločností, rešpektovanie ich odlišnosti a tvorba podmienok pre ich ďalší rozvoj. Globálne rozvojové vzdelávanie však podnecuje kritické myslenie voči veľkým globálnym problémom vrátane environmentálnych, migrácie, chudoby a pod. Multikultúrna výchova sa zameriava len na kultúrne aspekty globalizácie, resp. na kultúrne dôsledky globalizácie.

Morálny a kultúrny obsah

Multikultúrna výchova má blízko k súčasnej **etickej výchove**, pretože obidve rozvíjajú rešpekt k druhému človeku, vedomie vlastnej identity, obidve podporujú a rozvíjajú aktivitu jednotlivca v prospech spoločnosti. Etická výchova však nerozlišuje oblasti života človeka, pre ktoré ho chce takto pripraviť, multikultúrna výchova sa snaží o takúto výchovu vo vzťahu ku kultúrnej identite, ku kultúrnej empatii a vo vzťahu k medzikultúrnej spolupráci.

Multikultúrna výchova má blízko k modernej **estetickej výchove**, pretože obidve rozvíjajú toleranciu k iným kultúram, flexibilitu vo vnímaní odlišných kultúr a obidve pracujú s kultúrnymi artefaktmi. Multikultúrna výchova sa však oveľa menej ako estetická zameriava na všeobecný rast kultúrnosti žiaka, nezameriava sa tak na sprostredkovanie vlastnej kultúrnej tradície ako estetická výchova. Estetická výchova je viac orientovaná na zvládnutie vlastnej kultúrnej tradície a až druhotne na kultúrnu toleranciu, multikultúrna výchova sa v prvom rade orientuje na kultúrnu toleranciu.

Historický obsah

Multikultúrna výchova má blízko **k výchove o holokauste**. Informácie o holokauste sú súčasťou rozvoja tolerancie a pochopenia Židov, Rómov i homosexuálov. Pre multikultúrnú výchovu predstavujú niektoré z mnohých kultúr, vo ktorých pretrvávajú stereotypné postoje.

Všetky tieto výchovné postupy môžu pomáhať multikultúrnej výchove, lebo prehľbujú niektoré jej čiastkové témy či postupy. A naopak, do všetkých

H) Kto jej môže pomôcť?

z nich je možné zakomponovať multikultúrne témy, ciele multikultúrnej výchovy a vo vyučovaní možno využívať spoločné postupy i materiál.

Významným pomocníkom multikultúrnej výchovy je **mediálna výchova**. Orientuje sa na rozvoj kritického vnímania ponuky médií, na samostatnú reflexiu ich obsahov. Bulvarizácia informácií i spôsobov ich sprostredkovania v masových médiách môže negatívne pôsobiť na postoje ich prijímateľov k príslušníkom odlišných kultúr. Povrchnosť, senzačnosť, spektakulárnosť a masovosť mediálneho pôsobenia môže podporovať predsudky a stereotypy existujúce v spoločnosti a výrazne rozkladať akékoľvek pôsobenie multikultúrnej výchovy. Preto je dokonca nevyhnutné, aby multikultúrna výchova úzko spolupracovala s mediálnou výchovou, prípadne aby do svojich postupov priamo začlenila problematiku médií i **výchovu ku kritickému mysleniu** (čo je širšia kompetencia obsahujúca v sebe aj kritické vnímanie ponuky médií).

Tip pre školu

Multikultúrna výchova sa prelína s inými témami a predmetmi etablovanými v dnešnom slovenskom školstve. Mnohé témy, metódy, aktivity a podujatia, s ktorými školy pracujú, majú v sebe nevyužitý potenciál pre rozvoj interkultúrnych zručností a je možné ich jednoduchými úpravami alebo doplnením pretransformovať pre potreby multikultúrnej výchovy len malými úpravami alebo doplnením. Je možné ich nájsť v dejepise, v geografii, v občianskej a etickej výchove, v estetikej výchove, v rôznych projektových prácach, v aktivizujúcich metódach rôznych predmetov a pod.

I)

Ako ju začleniť
do škôl?

I)

Ako ju začleniť do škôl?

V tejto časti opisujeme spôsoby, ako a kam začleniť multikultúrnu výchovu vo formálnom školskom systéme. Ak chceme, aby jej pôsobenie bolo efektívne, je potrebné starostlivo zvážiť jej miesto.

Formovanie tolerance a medzikultúrneho pochopenia prostredníctvom multikultúrnej výchovy je možné v školskom prostredí rozvíjať viacerými spôsobmi

Formálne kurikulum

Multikultúrnu výchovu je možné začleniť do výučby ako **samostatný školský predmet** s vlastnými osnovami, vzdelávacími štandardmi a výstupnými požiadavkami. Táto forma by mala výhodu, že by existoval učiteľ, predmet a čas, ktorý by sa venoval rozvoju multikultúrneho porozumenia a medzikultúrnych kompetencií žiakov.

Priniesla by však nevýhodu, že by bola odtrhnutá od ostatných školských predmetov, ktoré by sa pravdepodobne vyučovali monokultúrne, a tak by zásadným spôsobom zužovali pôsobenie multikultúrnej výchovy (napr. dejepis by v takom prípade pravdepodobne zostal etnocentrickým predmetom). Zároveň by ju narušal fakt, že príprava učiteľov pre nový predmet si vyžaduje dlhé roky. Pre nový predmet ani nie je priestor v súčasných učebných plánoch základných a stredných škôl.

Multikultúrnu výchovu je možné začleniť ako **prierezovú tému** do rôznych (mnohých) školských predmetov. Táto forma by mala výhodu, že by sa jej mohli venovať rôzni učitelia, aj tí, ktorí nemali možnosť špeciálne sa na ňu pripravovať. Dôležité by bolo, aby vo svojom predmete nachádzali medzikultúrne súvislosti a aby boli schopní viesť žiakov k tolerancii, k spolupráci prostredníctvom multikultúrnych tém (napr. poukázať na účasť Slovanov na formovaní uhorského štátu v 10. storočí). Výhodou by bolo aj pôsobenie na žiakov v smere medzikultúrnych kompetencií z viacerých strán, vo viacerých predmetoch.

Nevýhodou takéhoto prístupu je, že pri nedostatku pozornosti venovanej presadzovaniu multikultúrnej výchovy by sa mohlo stať, že by sa jej nakoniec nevenoval nikto. Nevýhodou je aj fakt, že učitelia by mohli za multikultúrnu výchovu považovať akúkoľvek zmienku o príslušníkoch iných kultúr (napr. zmienku, že A. Einstein bol Žid). Nevýhodou je aj zložitosť tohto procesu, lebo v takom prípade je nutné premyslieť obsah a metódy rôznych predmetov z hľadiska kultúrnej rôznorodosti. Ťažšie sa budú formulovať aj ciele a ťažšie sa bude koncipovať hodnotenie výsledkov multikultúrnej výchovy.

Napriek nevýhodám druhého prístupu považujeme jeho výhody za dôležitejšie, preto:

preferujeme multikultúrnu výchovu ako prierezovú tému školského kurikula.

Tento prístup je flexibilnejší, živší, skôr sa prispôsobí prudko sa meniacej realite súčasného sveta. Je prístupnejší rozvíjaniu medzikultúrnych kompetencií žiakov, pretože je menej pravdepodobné, že by sa zmenil na uvádzanie faktov z rôznych kultúr, čo by hrozilo v prípade samostatného predmetu (tzv. pedagogický turizmus). Samostatný predmet by navyše nikdy nemohol obsiahnuť všetky kultúry sveta či len Slovenska alebo regiónu, a tak by bol nútený obmedzovať svoje pôsobenie na vzťah k určitým kultúram. Prierezová téma je otvorená prístupom z viacerých strán, ľahšie môže reagovať na aktuálnu podobu multikulturalizmu. Tým, že je v prierezovej téme multikulturalizmus rozptýlený a prepojený s inými oblasťami života človeka, je väčší predpoklad, že sa v žiakovi nebudú len hromadiť informácie o iných kultúrach, ale budú sa rozvíjať jeho multikultúrne zručnosti a schopnosti.

Neformálne kurikulum

Ak má multikultúrna výchova reálne fungovať, nestačí, ak sa bude o nej na hodinách hovoriť. Pôsobenie učiteľa na hodine (hoci aj cez zážitkové učenie) je priame, ale predsa len izolované. Preto ho musia dopĺňať **aktivity mimo hodín** – napr. večerný kultúrny program, žiacke výmeny, pripomínanie sviatkov iných kultúr, nástenky s medzikultúrnou problematikou a pod. Sú to významné doplnky formálneho pôsobenia na hodinách. Práve multikulturalizmus ako prierezová téma poskytuje dostatok podnetov pre neformálne kurikulum, lebo priamo prepája medzikultúrne témy s množstvom iných tém vrátane tém zo života žiakov (napr. exkurzia k miestnej synagóge môže podporiť tému holo-

I) Ako ju začleniť do škôl?

kaustu na dejepise a súčasne ukázať, že židovská kultúra bola alebo je riadnou súčasťou miestnej kultúry).

Skryté kurikulum

Multikultúrnú výchovu je možné (a kvôli jej efektívnemu fungovaniu aj nutné) začleniť do života školy – prostredníctvom nej možno formovať **multikultúrne prostredie a atmosféru** v škole. Znamená to napr. akceptovať odlišné oblečenie žiakov z iných kultúr (nie povedzme nehygienické, ale iné – učiteľ neupozorňuje na nezvyčajné oblečenie každodenne a výrazne, ale dá najavo, že si všimol jeho odlišnosť a akceptuje ju). Znamená to napr. aj začleniť vegetariánsku stravu do školskej jedálne. Učiteľský zbor by mohol používať rodovo špecifický jazyk a vo svojom prejave sa vyhýbať prejavom intolerancie, rasizmu, xenofóbie. Významným činiteľom multikultúrnej výchovy je rešpektovanie (alebo aspoň vnímanie) individuálnych potrieb a podnetov žiakov – od rozdielneho spôsobu a štýlov učenia sa, cez potreby ich kultúrnej identity (napr. umožniť im na hodinách prezentovať odlišné názory vyplývajúce z ich sociálno-kultúrneho zázemia). V škole tak môže vzniknúť atmosféra odmietajúca alebo aspoň nepodporujúca stereotypy a predsudky.

Multikultúrne vnímanie sveta by sa malo stať aj implicitnou súčasťou **školských dokumentov** – uvádzanie príkladov z rôznych kultúr, nielen z dominantnej, používanie rodového jazyka, odstránenie stereotypných pohľadov na príslušníkov iných kultúr (napr. nepoužívať termín primitívne kultúry), zdôrazňovanie rovnosti ľudí, rás, pohlaví, sociálnych vrstiev a pod.

Organizácia školského života môže rešpektovať zvláštnosti odlišných kultúr – napr. pri organizácii brigády v sobotu rešpektovať právo židovských detí nezúčastniť sa na nej a navrhnúť im náhradné zamestnanie, v čase ramadánu rešpektovať stravovacie zvyky islamských detí, úpravou školského prostredia a atmosféry rešpektovať, že vietnamské deti nie sú zvyknuté na oslavy narodenín a pod.

Multikultúrna výchova, ktorá sa dotýka názorov, hodnotových orientácií a postojov, môže byť v škole skutočne efektívna hlavne vtedy, ak **kombinuje** pôsobenie cez formálne, neformálne a skryté kurikulum.

Tip pre školu

Ak má byť multikultúrna výchova efektívna, mala by prenikať celou školou. Je dôležité vyhnúť sa zjednodušeniu, ktoré by vyplývalo zo vyčlenenia tejto témy len do spoločenskovedných alebo výchovných predmetov. Učitelia všetkých predmetov, aj napríklad fyziky či telesnej výchovy, si môžu položiť otázku: Ako ja môžem prispieť k rozvíjaniu interkultúrnych kompetencií mojich žiakov? Každodenné spôsoby komunikácie učiteľov so žiakmi môžu tiež prejavovať interkultúrnú toleranciu a rešpekt.

tvorcovia

J)

Kto ju vytvorí?

J)

Kto ju vytvorí?

V tejto časti označujeme inštitúcie, ktoré sa zúčastňujú na tvorbe koncepcie a konkrétnych podôb multikultúrnej výchovy. Je to zložitý proces, ktorý nemôže rozvinúť iba škola samotná.

Multikultúrna výchova môže byť efektívna vtedy, ak rešpektuje regionálne zvláštnosti školy, resp. až **individuálne** potreby detí v triede. Bez toho by sa stala len **abstraktným** kázaním o princípoch, ale nie živým pôsobením na názory a postoje. Preto je potrebné tvorbu multikultúrnej výchovy rozdeliť na viacero stupňov:

Ministerstvo školstva stanovuje hlavné ciele multikultúrnej výchovy v škole tak, aby boli v súlade so štátnou školskou politikou a s dlhodobými projektmi rozvoja slovenského školstva.

Štátny pedagogický ústav a ústredné predmetové komisie môžu stanoviť rámce kurikula pre multikultúrnu výchovu. S pomocou štátneho vzdelávacieho programu je potrebné jasne určiť miesto multikultúrnej výchovy vo formálnom kurikulu, stanoviť výkonové a obsahové štandardy a výstupné požiadavky pre multikultúrnu výchovu. Tieto pedagogické dokumenty musia byť v súlade so školskou politikou a dlhodobými cieľmi rozvoja školy, ako aj v súlade s najnovšími teoretickými poznatkami o výchove – preto by ich mala vytvárať inštitúcia, ktorá je teoreticky zdatná, sústreďuje okolo seba odborníkov z rôznych stupňov a typov škôl a má celoštátnu pôsobnosť, resp. je ministerstvom poverená vypracovávať celoštátne platné pedagogické dokumenty.

Školy a učitelia (predmetové komisie) si v takom prípade môžu určiť konkrétne začlenenie multikultúrnych tém do učebných osnov. Dokážu vybrať témy, ktoré pre svojich žiakov považujú za dôležité, oni by si mali určiť čas, ktorý im budú venovať, oni by si mali určiť metódy, akými budú pracovať. Musia pritom rešpektovať celoštátne platné vzdelávacie štandardy, avšak mali by mať

voľnosť vo výbere tém, pomocou ktorých budú tieto štandardy dosahovať, vo voľbe metód aj harmonogramu, ako ich budú dosahovať.

Školy môžu vytvoriť efektívne programy multikultúrnej výchovy vtedy, ak budú rešpektovať požiadavky a potreby **rodičov** a spolupracovať pri ich tvorbe s radou školy alebo so zriaďovateľom školy. Rodičia poznajú svoje deti a prostredie oveľa lepšie ako škola, a navyše sú až do konca strednej školy za svoje deti zodpovední. Obecná a vyššia samospráva sú niekedy schopné stanoviť presnejšie požiadavky na podporu multikulturalizmu v obci či v regióne.

Multikultúrna výchova svojou povahou zodpovedá súčasným snahám o **reformu** slovenského školstva. Ak v rámcových vzdelávacích programoch (alebo v štátnych vzdelávacích programoch) štát stanoví rámec pre vzdelávanie a výchovu, hlavné kompetencie, ktoré sa majú u žiakov rozvíjať, môže pritom stanoviť aj hlavné ciele rozvoja kultúrnej tolerancie. Ak si škola v školských vzdelávacích programoch konkretizuje ciele a kompetencie stanovené štátom, môže bez akýchkoľvek ťažkostí rešpektovať svoje i regionálne a etnické špecifiká tak, aby sa multikultúrna výchova orientovala na konkrétne kultúry jestvujúce v danom priestore.

Štátna školská inšpekcia sa pri kontrole efektívnosti multikultúrnej výchovy zameriava na plnenie celoštátne platných vzdelávacích štandardov. Pretože voľnosť školy vo výbere tém, harmonogramu aj metód je pre multikultúrnú výchovu nevyhnutnosťou, nemôže inšpekcia kontrolovať plnenie jej harmonogramu ani preberanie tém. Vzdelávacie štandardy sú však dostatočne presným a kontrolovateľným ukazovateľom efektívnosti multikultúrnej výchovy.

Mimovládne organizácie môžu vstupovať do tvorby multikultúrnej výchovy veľmi efektívne preto, lebo pracujú väčšinou v teréne, kde sa denno-denne stretávajú s ťažkosťami v medzikultúrnej komunikácii. Poznajú regionálne podmienky, poznajú aj jednotlivých aktérov medzikultúrnej komunikácie. Často spolupracujú s verejnými vzdelávacími inštitúciami a dokážu sa prispôbiť ich potrebám.

Z regionálnych rozdielov vyplýva, že v konkrétnych podmienkach môže byť začlenenie **miestnej samosprávy** do formovania multikultúrnej výchovy veľmi efektívne. Samospráva samozrejme väčšinou nemôže vytvárať vzdelávacie a výchovné programy. Predstavitelia samosprávy však často dokážu presne pomenovať problémy v medzikultúrnej komunikácii, sú schopní pomenovať potreby svojej obce či regiónu. Okrem toho je samospráva zriaďovateľom školy, takže môže potreby regiónu priamo prenášať do života školy.

Z povahy multikultúrnej výchovy vyplýva, že sa na jej tvorbe nemôžu zúčastňovať len príslušníci dominantnej väčšinovej kultúry. Na jej tvorbu je nevyhnutné prizvať príslušníkov viacerých tzv. starých i tzv. nových **menšín**.

J) Kto ju vytvorí?

Nevyhnutnou súčasťou demokracie je participácia občanov na veciach týkajúcich sa ich života a ideály demokracie sa môžu naplniť len vtedy, keď sa na rozhodovacích procesoch zúčastňujú občania. Len tak môže v rozvoji medzikultúrneho dialógu a vo výchove k nemu zaznieť hlas tých, ktorých sa to bytostne dotýka.

Multikultúrna výchova rešpektuje na všetkých úrovniach a fázach tvorby **rôzne** spôsoby, metódy a schopnosti **učenia sa** rôznych etníc i jednotlivcov v rôznych sociálnych vrstvách i v rôznych kultúrnych tradíciách. Ráta s ich odlišným **vnímaním sveta**, s ich odlišnými kultúrno-historickými interpretáciami udalostí v minulosti i súčasnosti, s ich odlišným videním súčasného sveta.

Z povahy multikultúrnej výchovy vyplýva nevyhnutnosť jej viacstupňovej tvorby, pričom jej konkrétna podoba musí zostať na konkrétnych školách, lebo len ony poznajú situáciu v medzikultúrnej komunikácii vo svojom regióne, obci, škole. Multikultúrna výchova tak plne **zodpovedá** súčasným snahám o **reformu** slovenského školského kurikula, v ktorých sa ráta s dvojstupňovou tvorbou kurikula.

Tip pre školu

Slovensko nepatrí vo svete k priekopníkom multikulturalizmu ani multikultúrnej výchovy. V iných krajinách sa týmito témami venuje pozornosť už mnoho rokov, u nás len od začiatku deväťdesiatych rokov. Preto je vhodné poučiť sa či inšpirovať v zahraničí. Internet a zahraničná literatúra ponúkajú nepreberné množstvo príkladov. Najjednoduchšie je nazrieť do Českej republiky, kde školská reforma prebehla len nedávno a jej súčasťou bolo aj začlenenie multikultúrnej výchovy do vyučovania ako prierezovej témy.

K)

Kto a ako
ju môže realizovať?

K)

Kto a ako ju môže realizovať?

V tejto časti pomenúvame inštitúcie a organizácie, ktoré majú a môžu realizovať multikultúrnú výchovu v našom školskom systéme. Uvádzame aj hlavné princípy, na základe ktorých si treba voľiť metódy pre multikultúrnú výchovu – bez využitia určitých produktívnych metód totiž nebude plniť svoje ciele.

a) Kto ju môže realizovať

Multikultúrna výchova patrí k tým častiam formálneho školského vzdelávania, ktoré nemôže škola pripravovať ani realizovať izolovane. Multikultúrna výchova sa dotýka procesov príliš živých na to, aby sa škola vyhýbala užšej spolupráci s mimoškolskými sektormi a inštitúciami, alebo aby sa spoľahla na sformulovanie cieľov a pedagogických dokumentov centrálnymi orgánmi. Preto do realizácie multikultúrnej výchovy vstupujú rôzne stupne škôl.

Začlenenie multikultúrnej výchovy do **predškolských zariadení** má svoje špecifiká. Deti v predškolskom veku sú príliš malé na to, aby boli schopné uvedomele vnímať medzikultúrne rozdiely. V tom veku je skôr možné viesť ich k všeobecnej citlivosti na kultúrne artefakty, a tak pripravovať pôdu pre neskoršie pôsobenie multikultúrnej výchovy. V prípade, ak sa do tohto procesu zapoja už materské školy, je možné v začiatkoch druhotnej socializácie popri rozvoji a upevňovaní vlastnej kultúrnej identity podporovať základy budúcej tolerancie voči odlišným kultúram.

Ťažisko efektívnej multikultúrnej výchovy vidíme v **základných** (hlavne 2. stupeň) a **stredných školách**. Deti vo veku od 9 do 18 rokov sú veľmi citlivé na ľudské práva, na spoluprácu a nespravodlivosť vo vzťahoch k odlišným jednotlivcom, preto je pôsobenie multikultúrnej výchovy najefektívnejšie po ukončení mladšieho školského veku až po koniec strednej školy.

V prípade dvojstupňového systému tvorby záväzných pedagogických dokumentov (štátny a školský vzdelávací program) môžu školy aplikovať všeobecné vzdelávacie a výchovné ciele na konkrétne podmienky svojho regiónu, obce, konkrétneho času, kultúrno-historickej tradície a pod. Súčasťou aplikácie multikultúrnej výchovy na konkrétne podmienky môže byť aj príprava učebných materiálov, pracovných pomôcok – ich charakter sa totiž odvíja od použitých metód a tie sú jednoznačne v právomoci učiteľa. Navyše, pretože multikultúrnú výchovu by sme mali v prvom rade rozvíjať ako prierezovú tému, učiteľ najlepšie vie, v akom kontexte sa jej chce venovať, preto bude najskôr schopný pripraviť si materiály použiteľné na svojich hodinách. (Na tento cieľ bude nevyhnutné začleniť do prípravy učiteľov – na vysokej škole aj v celoživotnom vzdelávaní – kvôli rozvoju zručností na tvorbu pedagogických materiálov).

Pretože tvorba výchovy a jej realizácia sa prepájajú v školách, u učiteľov, považujeme ich za kľúčovú zložku kvalitnej multikultúrnej výchovy. Nevyhnutne však potrebujú pomoc od riadiacich orgánov až po miestne a obecné orgány.

Vysoké školy pedagogického zamerania musia rátať s tým, že dnešná učiteľská príprava nerešpektuje nutnosť začlenenia multikultúrnej výchovy do školského systému. Pretože rozvoj multikulturalizmu je aj na Slovensku každodennou realitou, vysoké školy nemôžu obchádzať programy na rozvoj interkultúrnych kompetencií budúcich učiteľov. Dnes je možné takéto programy, resp. izolované predmety nájsť len na niekoľkých fakultách. Sami študenti však volajú po začlenení takýchto predmetov do ich štúdia. Vysoké školy napriek tomu dodnes vôbec nerozvinuli programy, ktoré by pri preškoľovaní učiteľov ráтали s rozvojom medzikultúrnych kompetencií, resp. kompetencií pre multikultúrnú výchovu. Celoživotné vzdelávanie je všeobecne pre vysoké školy až na druhom mieste. Práve multikulturalizmus bude nútiť vysoké školy, aby si uvedomili svoju výraznú zodpovednosť za celoživotné vzdelávanie učiteľov a aby takéto vzdelávanie začlenili do svojej ponuky. Podobná nevyhnutnosť sa ukazuje aj pri príprave vysokoškolsky vzdelaných odborníkov pre humanitné odbory, pre rôzne riadiace a strategické funkcie v spoločnosti.

Dôležitými inštitúciami sú v našom školskom systéme tie, ktoré zabezpečujú **celoživotné vzdelávanie**. Ich úloha v rozvoji multikultúrnej výchovy je podobná, ako by mohla byť úloha univerzít v celoživotnom vzdelávaní – rozbehnúť kurzy pre rozvoj medzikultúrnych kompetencií učiteľov, ako aj kurzy pre rozvoj schopností vytvárať učebné materiály.

Z povahy multikultúrnej výchovy vyplýva nevyhnutnosť otvoriť vzdelávacie trhy a umožniť mimovládny organizáciám ponúkať výchovno-vzdelávacie (aj akreditované) služby školám i širokej verejnosti.

K) Kto a ako ju môže realizovať?

Pre multikultúrnú výchovu je nevyhnutné sledovať regionálne a kultúrno-historické podmienky. Pri akejkoľvek otvorenosti bude školský vzdelávací systém vždy konzervatívnejší ako jeho okolie, pretože je princípom školy, že okrem iného aj odovzdáva existujúcu tradíciu, teda vždy bude ťažšie reagovať na aktuálne podnety zo spoločenskej situácie. Na aktuálnu kultúrnu situáciu môže citlivo reagovať **Národné osvetové centrum** svojimi vzdelávacími programami a sieťou svojich **regionálnych osvetových a kultúrnych pracovníkov**. Tento systém je vo vzťahu k formám aj obsahom kultúrnej výchovy veľmi otvorený. Je len otázkou času, kedy sa celá táto sieť začne po súčasných náznakoch začiatku naplno venovať aj problematike multikulturalizmu a multikultúrnej výchovy. Hoci táto sieť je primárne zameraná na širokú verejnosť, ktorej môže ponúkať veľmi efektívne programy celoživotného vzdelávania, predsa je schopná vstúpiť aj do spolupráce so základnými a strednými školami. Je to možné najmä v menších obciach, kde prepojenie kultúrnych pracovníkov a školy môže byť menej formálne, pretože sa ľudia lepšie poznajú ako vo väčších mestách.

Nevyhnutnou súčasťou tohto systému môžu byť aj **organizácie tretieho sektora** (mimovládne organizácie). Svojou flexibilitou, otvorenosťou a schopnosťou prinášať nové podnety môžu v systéme multikultúrnej výchovy pôsobiť ako motivačné činitele, ako výrazní inovátori. Práve kvôli prudko sa meniacej mape multikulturalizmu je ich pomoc nevyhnutná, pretože sú mimoriadne citlivé na medzinárodnú situáciu v kultúre, pretože citlivo sledujú trendy vo výchove a vzdelávaní, v čom majú už aj veľké skúsenosti. Oproti školskému systému majú výhodu v tom, že môžu svoju vzdelávaciu ponuku formovať aj na základe aktuálnych trendov a poznatkov, čo je veľkou výhodou hlavne v porovnaní so zložitým procesom akreditácie študijných programov vysokých škôl.

Organizácie tretieho sektora majú výhodu aj v tom, že dokážu vlastnými akreditovanými programami dopĺňať ponuku verejných vzdelávacích organizácií a vysokých škôl, pretože vzdelávacie programy mimovládnych organizácií nemusia byť pevne viazané na existujúce školské programy. Môžu tak prichádzať s ponukou programov prekračujúcich hranice predmetov a vedných disciplín, ba môžu vnášať aj veľmi netradičné ponuky.

Zároveň môžu v rámci svojich projektov v regiónoch i v celoštátnom rozsahu pôsobiť v oblasti neformálneho občianskeho či kultúrneho vzdelávania komunit, záujmových skupín, jednotlivých občanov.

b) Ako ju realizovať

Z povahy multikultúrnej **výchovy** vyplýva, že nie je možné ani dostatočne realizovať ju formou klasického učenia – prednášaním problematiky, prezentáciou

informácií o iných kultúrach, abstraktnými rétorickými cvičeniami o medzikultúrnom porozumení a o nevyhnutnosti spolupráce s príslušníkmi iných kultúr. Postoje, hodnotové orientácie a reflektovanie predsudkov či stereotypov, to všetko je možné rozvíjať iba na základe vlastného zážitku žiakov. Prezentácia informácií je len východiskom alebo časťou multikultúrnej výchovy. Informácie a rozvoj poznania len podporujú a dopĺňajú iné formy učenia.

K základným metódam multikultúrnej výchovy preto patria všetky formy **zážitkového učenia**. V nich je súčasne možné rešpektovať individuálne štýly učenia sa žiakov. Východiskom a súčasťou takéhoto učenia je aj **rozvoj kritického myslenia** žiakov. S jeho pomocou môžu vnímať stereotypy v myslení či v správaní, môžu sa brániť xenofóbnemu pôsobeniu médií. Efektívne je využívanie **kooperatívneho učenia**, pri ktorom žiaci pracujú v skupine na jednej úlohe. Cvičia sa nielen v spolupráci, ale aj v tom, že v každodennej praxi musia rešpektovať iné spôsoby správania, iné spôsoby riešenia problémov, iné spôsoby uvažovania svojich spolužiakov a začleňovať ich do svojho riešenia problémov, do svojho správania. V prípade, ak učiteľ pracuje s kultúrne rôznorodou triedou, je vplyv kooperatívneho učenia ešte efektívnejší. Všetky formy učenia sú v multikultúrnej výchove efektívne aj vtedy, ak sa realizujú prostredníctvom vlastných projektov žiakov nepriamo vedených učiteľom, a nie sústavne poučovaných, čo a ako majú urobiť.

Zdôrazňovať praktické, zážitkové a kooperatívne učenie v multikultúrnej výchove nie je dôležité u menších detí, kde je také učenie samozrejmom súčasťou každodennej práce. Dôležité je však rátať s ním u študentov stredných škôl, v príprave učiteľov na vysokých školách aj v rámci celoživotného vzdelávania. Bez vlastného zážitku z multikulturalizmu, bez zážitku medzikultúrnej komunikácie nebude multikultúrna výchova viesť k svojim cieľom. **Produktívne metódy** (projekty, prípadové štúdie, rolové hry a pod.) by teda mali v multikultúrnej výchove prevažovať nad reprodukčnými (výklad, rozprávanie, opis, ukážka).

c) Ako sa pripraviť na realizáciu multikultúrnej výchovy

Učiteľ, ktorý by mal svojich žiakov viesť k medzikultúrnej empatii a tolerancii, nemôže byť sám netolerantný, neempatický. Preto je dôležité v pregraduálnej príprave učiteľov alebo v ich celoživotnom vzdelávaní rozvíjať ich ako **kultúrne, tolerantné a empatické osobnosti**. Nestačí prezentovať im množstvo faktov z iných kultúr, pretože hlbšie poznanie inej kultúry môže dokonca človeku s predsudkami poskytnúť podklady pre posilnenie jeho stereotypného vnímania.

Učiteľ pripravený pre multikultúrnú výchovu by mal byť schopný reflektovať a vyhodnocovať problémy a situácie v medzikultúrnej komunikácii. Mal

K) Kto a ako ju môže realizovať?

by byť schopný podporovať porozumenie medzi príslušníkmi rôznych kultúr a rozvíjať u detí pochopenie pre kultúrnu odlišnosť, ako aj ich zručnosti v spolupráci. Na to potrebuje mať rozvinuté tieto **všeobecné pedagogické kompetencie**:

- Komunikačné zručnosti, zručnosti pre riešenie problémov, konfliktov a pre zvládnutie skupinovej dynamiky v triede.
- Schopnosť tolerancie a empatie voči odlišnosti.
- Schopnosť rešpektovať individuálne potreby žiakov.
- Schopnosť podporovať spoluprácu.

Okrem nich potrebuje učiteľ na úspešné zvládanie multikultúrnej výchovy **špeciálne kompetencie**. Uvedieme len hlavné z nich:

- Vážiť si rôznorodosť a súčasne podporovať jednotu ľudstva, rovnosť šancí.
- Odmietaať akúkoľvek diskrimináciu založenú na kultúrnej, rasovej, pohlavnej či inej odlišnosti.
- Rešpektovať práva a povinnosti kultúrnej väčšiny i kultúrnych menšín.
- Reflektovať svoju kultúrnu identitu, vyhodnocovať kultúrnu identitu žiakov, s ktorými pracuje.
- Mať aspoň základné poznatky o kultúrach, s ktorými sa stretáva vo svojej obci, v regióne, v triede.
- Byť otvoreným voči novým poznatkom, situáciám, hodnotám, avšak vyhodnocovať ich vo vzťahu k svojej kultúrnej identite a naopak, zhodnocovať svoju kultúrnu identitu v nových situáciách.
- Uvedomovať si kultúrno-historické súvislosti predmetu, ktorý vyučuje.

Všetky tieto i ďalšie kompetencie pre multikultúrnu výchovu si môže osvojiť každý učiteľ, i keď sú jeho vzdelanie a profesijná orientácia založené na užšom predmetovom základe. Žiadny školský predmet totiž neexistuje vo vzduchoprázdne, ale sa rozvinul v určitom kultúrnom priestore a v určitej dobe. Tak isto žiadny učiteľ nie je človekom, ktorý by sa nemohol zdokonaľovať a získavať nové zručnosti, vedomosti a schopnosti v celoživotnom vzdelávaní alebo v neformálnom sebarozvoji.

Interkultúrne kompetencie učiteľa je možné rozvíjať rôznymi spôsobmi:

- Začlenením **samostatného kurzu multikultúrnej výchovy** do prípravy učiteľov. V samostatnom kurze by si učitelia mali osvojovať ciele a metódy multikultúrnej výchovy najlepšie tak, že by sami aktívnym zážitkovým učením získavali skúsenosti z medzikultúrnej komunikácie a z práce s kultúrne rôznorodou skupinou.

- Rozvinutím **kultúrnych aspektov problematiky a metód viacerých kurzov**, upozornovaním na kultúrno-historické súvislosti jednotlivých tém alebo priamo rozvojom medzikultúrnej empatie a tolerance v rôznych kurzoch ako prierezovej témy objavujúcej sa vo viacerých kurzoch, alebo samostatným kurzom multikultúrnej výchovy.
- V oboch prípadoch, aj v samostatnom kurze, aj pri posilňovaní kultúrneho rozmeru iných kurzov by učiteľ, budúci učiteľ alebo učiteľ z praxe mal získavať aj **poznatky** o kultúrnych konfliktoch a ich riešení, o rôznych aspektoch kultúrnej integrácie a segregácie, o rôznych spôsoboch kontaktu kultúr, o kultúrnej identite, o kultúre svojho regiónu, štátu, ako aj o hlavných svetových kultúrnych okruhoch.
- Najefektívnejším spôsobom prípravy učiteľa na multikultúrnu výchovu je začleniť ho do priameho procesu multikultúrnej výchovy ako jej účastníka. Tak môže z vlastnej skúsenosti získavať zručnosti, schopnosti a vedomosti o pôsobení multikultúrnej výchovy.

Uvedomujeme si, že dnešné slovenské školstvo má len minimum odborníkov na multikultúrnu výchovu a ešte menej profesionálov pracuje priamo v príprave budúcich učiteľov. Tejto situácii sa však nedá vyhnúť. Považujeme za nevyhnutné začať **na všetkých úrovniach** čo najskôr a nečakať na zavedenie multikultúrnej výchovy do škôl až potom, keď budú pripravení učitelia. Kvalitná príprava množstva učiteľov potrvá desaťročia. Treba súčasne pripravovať nových učiteľov na univerzitách, do celoživotného vzdelávania učiteľov z praxe začleniť kurzy multikultúrnej výchovy alebo aspoň jednoduchšie kurzy o medzikultúrnej výmene – a súčasne prostredníctvom kvalitne pripravených štátnych vzdelávacích programov pôsobiť na začlenenie multikultúrnej problematiky do školských vzdelávacích programov.

Tip pre školu

Škola si musí postaviť a zodpovedať otázku – je naša škola pripravená na obsahovú reformu? V publikáciách uvedených na záver je možné nájsť aj opis postupu budovania školy, ktorá prijíma princípy multikulturalizmu bez násilného ovplyvňovania kultúrnej identity detí či učiteľov

odporúčania

L)

Čo odporúčame?

L) Čo odporúčame?

V tejto časti uvádzame hlavné praktické odporúčania na efektívne začlenenie multikultúrnej výchovy do nášho školstva a do kurikula.

Na úrovni štátu

Pri tvorbe štátnych vzdelávacích programov:

- Explicitne začleniť princípy a metódy multikultúrnej výchovy do vzdelávacích oblastí Človek a spoločnosť, Človek v čase a priestore, Kultúra a umenie, Jazyk a komunikácia tak, aby sa mohli prierezovo objavovať v školských vzdelávacích programoch.
- Nezabudnúť na medzikultúrne súvislosti obsahov ostatných vzdelávacích oblastí.
- Do výkonových štandardov začleniť interkultúrne kompetencie: hlavne zručnosti v medzikultúrnej komunikácii, schopnosti medzikultúrnej empatie a schopnosti reflektovať predsudky a stereotypy vo vlastnom správaní.
- Do obsahových štandardov začleniť kultúrne artefakty, pojmy a významy z rôznych kultúr, etníc, tradícií, regiónov.

Na úrovni škôl

Pri tvorbe školských vzdelávacích programov:

- Rešpektovať regionálne kultúrne zvláštnosti v tradíciách etníc, sociálnych skupín a sociálnych vrstiev. Začleniť ich prezentáciu do rôznych predmetov.
- Kde to bude možné, koncipovať a podávať obsah v jednotlivých predmetoch z hľadiska rôznych kultúrno-historických perspektív (najmä vo vlastivede, dejepise, v geografii, vo výchove občana, v materinskom a cudzom jazyku a inde).
- Začleniť do rôznych predmetov rozvoj interkultúrnych kompetencií žiakov.
- Začleniť do školských vzdelávacích programov rozvoj kritického myslenia na reflektovanie a postupné odstraňovanie predsudkov a stereotypov v myslení žiakov.

Vo vyučovaní:

- V etnickej, jazykovo a kultúrne rôznorodej triede rešpektovať túto rôznorodosť, upozorňovať na ňu, avšak rešpektovať rovnosť žiakov a podporovať ich spoluprácu.
- Pokiaľ je to možné, využívať rôznorodé učebné texty písané z rôznych perspektív a využívať rôzne didaktické postupy.
- Do metód vyučovania začleniť poznanie reality obce a regiónu – vychádzkami a exkurziami, diskusiami s osobnosťami, projektmi žiakov a pod.
- Podporovať rôznorodosť pohľadov na historické a kultúrne udalosti. Upozorňovať na ne, vyhodnocovať ich, zvažovať pozitívne a negatívne stránky rôznych interpretácií, diskusie viesť ku konsenzu.
- Cudzí jazyk vždy vyučovať v kultúrnom, geografickom a historickom kontexte danej krajiny.
- Pri vyučovaní slovenčiny na školách s vyučovacím jazykom národnostných menšín rešpektovať rôzne schopnosti učenia sa a typologickú odlišnosť jazykov.
- Pri práci s internetom upozorňovať žiakov na etnické, kultúrne, rodové a iné stereotypy, s ktorými sa môžu stretnúť.
- Využívať pestré spôsoby hodnotenia žiakov vrátane hodnotení vychádzajúcich z ich kultúrnych odlišností.

V organizácii školy:

- V organizácii školského života rešpektovať odlišné životné návyky a štýly rôznych sociálnych skupín. Kde sa to nedá, tam aspoň upozorňovať na odlišnosti v životných štýloch, rešpektovať verbálne aj neverbálne rozdiely v správaní.
- Pri rešpektovaní rovnosti nezakrývať kultúrnu, jazykovú a etnickú rôznorodosť učiteľského zboru. Využívať skúsenosti učiteľov z odlišných etnických, jazykových a sociálnych tradícií pri posilňovaní kultúrnej pestrosti školy.
- Podnecovať individuálnu i skupinovú kultúrnu identitu žiakov, pokiaľ to nenarúša školský poriadok a riadny priebeh vyučovania. Poukazovať na spolužitie menšín a väčšiny pri rešpektovaní všeobecne prijatých pravidiel správania.
- Začleniť do každodenného života školy širšiu komunitu, aby žiaci aj v každodennej vzdelávacej realite vnímali kultúrnu rôznorodosť.
- K rozhodovaniu o živote školy prizývať príslušníkov a predstaviteľov menšín žijúcich v obci alebo v regióne.
- V prostredí školy zvýrazňovať vizuálne a cielenou rečou prítomnosť odlišných kultúr.

L) Čo odporúčame?

- Do školských knižníc získavať literatúru rešpektujúcu kultúrnu rôznorodosť obce či regiónu, ako aj literatúru o kultúrnej rôznorodosti Slovenska a súčasného sveta.
- V prípade, že školu navštevuje väčší počet žiakov z menšín, pravidelne vyhodnocovať multikultúrny charakter školy:
 - či je škola skutočne multikultúrna,
 - či to žiaci cítia,
 - v ktorých oblastiach sa jej multikultúrny charakter neukazuje,
 - kde škola podporuje rôznorodosť a kde ju potláča,
 - ako sa škola zúčastňuje na rozvoji rovnosti šancí žiakov,
 - aký vzťah má škola ku kultúrnej rôznorodosti v širšej komunite.

Na úrovni mimovládnych organizácií

- Aktívne vstupovať do rozvíjania multikultúrnej výchovy v obci alebo v regióne, alebo celoštátne:
 - podnetmi na riešenie konfliktov,
 - tréningmi a pomocnými programami pre rozvoj medzikultúrneho povedomia učiteľov, riadiacich pracovníkov v školstve i rodičov,
 - tvorbou pomocných výchovno-vzdelávacích materiálov.

Na úrovni tvorcov výchovno-vzdelávacích materiálov

- V učebniciach a vzdelávacích materiáloch rešpektovať kultúrnu rôznorodosť súčasného i historického Slovenska – začlenením materiálu, faktov, obrázkov, dokumentov do textu, ako aj ich rôznorodou interpretáciou.
- Rešpektovať rôzne potreby a schopnosti učenia sa u rôznych sociálnych vrstiev, etník, menšinových skupín, individuálnych žiakov. Tvoriť učebné texty tak, aby sa uplatnili rôzne modely učenia a aby rôzni žiaci mohli využiť naplno svoje odlišné schopnosti.

Tip pre školu

Najjednoduchší spôsob, ako overovať výsledky vyučovania, je overovanie vedomostí. Testovanie postojov a zručností je oveľa náročnejšie, ciele multikultúrnej výchovy však smerujú práve do tejto oblasti. Ani v iných krajinách zatiaľ nenašli úplne ideálny systém na overovanie úspešnosti takéhoto vzdelávania. Bez kvalitného vyhodnocovania a pravidelnej spätnej väzby žiakom na hodinách, alebo aj bez akéhosi vnútorného multikultúrneho auditu školy by mohla multikultúrna výchova skončiť len ako formalizmus a ďalšia z kampaní.

M)

Právne závazky a dohody

M)

Právne záväzky a dohody

(Spracovali Kálmán Petőcz a Erich Mistrík)

V tejto časti opisujeme hlavné domáce a medzinárodné právne dokumenty a záväzky, ktoré poukazujú na potrebu začleniť multikultúrnu výchovu do vzdelávania.

Slovenská republika a slovenská spoločnosť sa vstupom do **schengenského priestoru** dostali do novej situácie. Definitívne sa ukončili desaťročia oddelenia Slovenska od prirodzeného politického, ekonomického, kultúrneho i sociálneho vývinu a slovenská spoločnosť má šancu rozvíjať sa plne v súlade s procesmi v ostatnej Európe. Definitívne otvorenie hraníc pre voľný pohyb osôb uvoľnilo ešte väčší priestor pre kontakty kultúr a pre medzikultúrnu komunikáciu. Pre občanov Slovenskej republiky vznikla psychologicky celkom nová situácia, pretože dnes im už nič nebráni v slobodnom nadväzovaní kultúrnych kontaktov s kýmkoľvek vo väčšej časti Európy.

Mimo tejto novej situácie nadväzuje multikultúrna výchova aj na viacero **medzinárodných právnych dokumentov a dohovorov**. Niektoré z nich sú len odporúčaniami národným vládam, niektoré z nich majú právnu silu medzištátnych dokumentov.

V priestore **strednej Európy** malo konštituovanie moderných národov iný priebeh ako v západnej a severnej Európe. Interetnické a interkultúrne vzťahy sú tu stále zaťažené rôznymi historickými a politickými udalosťami a traumami, na druhej strane sa však vývoj jednotlivých národov a ich kultúr významne vzájomne ovplyvňoval. Citlivý prístup k multikultúrnemu vzdelávaniu je tu preto obzvlášť dôležitý. Najmä ak si uvedomíme, že naše štáty a národy musia riešiť v jednom čase niekoľko závažných multikultúrnych problémov:

- Opätovné definovanie európskej identity a európskeho kultúrneho priestoru v podmienkach Európskej únie, osobitne po jej rozšírení.
- Vymedzenie jej vzťahu k mimoeurópskym kultúram (prítomným v Európe prostredníctvom migrantov – nových menšín, prostredníctvom nadnárod-

- ných korporácií a prostredníctvom médií, komunikačných a informačných technológií, etablovaním rôznych subkultúr a alternatívnych kultúr i životných štýlov).
- c. Opätovné definovanie vzťahov stredoeurópskych národov a národnostných menšín, umelo zakonzervovaných a deformovaných totalitnými a nedemokratickými režimami v 20. storočí. V prípade Slovenska sa tento aspekt výrazne preplieťa s úlohou pozitívneho vymedzenia, rozvoja a rekonštrukcie vlastnej národnej identity, histórie a kultúry. Súčasťou tejto úlohy je vysporiadanie sa s prítomnosťou rôznych sociálnych skupín (napr. homosexuálov) nezapadajúcich do tradičného etnocentricky-katolíckeho konceptu národa.
 - d. Zásadným spôsobom sa zaoberať riešením zložitej životnej situácie chudobných vrstiev obyvateľstva (napr. rómske osady, bezdomovci a pod.).

Európska únia

Multikultúrne aspekty sú implicitne obsiahnuté aj v **Zmluve o založení Európskych spoločenstiev**. Články 149 a 151 Zmluvy sa venujú vzdelávaniu a kultúre. Článok 151 napríklad zakladá povinnosť Spoločenstiev prispievať k rozvoju kultúry jej členských štátov, rešpektujúc ich národnú a regionálnu rôznorodosť, vyzdvihujúc spoločné európske kultúrne dedičstvo a podporujúc vzájomné spoznávanie kultúry a histórie európskych národov.

Uvedené články zakladajúcej zmluvy ES poskytujú primárnu právnu základňu na implementáciu takej politiky EU v oblasti vzdelávania a kultúry, ktorej jedným z cieľov je aj zachovanie a posilňovanie multikultúrneho charakteru EÚ: programy celoživotného vzdelávania, spolupráce medzi univerzitami a ostatnými výchovno-vzdelávacími inštitúciami, výmeny študentov a pedagógov, programy pre rozvoj kultúry a pre podporu mládežníckych iniciatív a pod.

Charta základných práv Európskej únie sa právom na vzdelanie zaoberá v článku 14. V odstavci 3 sa píše: „*Rešpektuje sa sloboda zakladania vzdelávacích inštitúcií za predpokladu dodržiavania demokratických zásad a právo rodičov zabezpečiť vzdelanie a výchovu svojich detí v zhode s ich vlastným náboženským, filozofickým a pedagogickým presvedčením, v súlade s vnútroštátnymi zákonmi, ktoré upravujú výkon tohto práva.*“ V článku 22 s názvom Kultúrna, náboženská a jazyková rozmanitosť sa píše: „*Únia rešpektuje kultúrnu, náboženskú a jazykovú rozmanitosť.*“ Charta sa po schválení inštitúciami EÚ stala súčasťou novej Lisabonskej zmluvy o EÚ. V prípade schválenia zmluvy všetkými členskými štátmi sa Charta stane od 1. 1. 2009 záväzným dokumentom.

Multikultúrny aspekt výchovy a vzdelávania je obsiahnutý aj v **Lisabonskej stratégii** (2000) a jej revízii z roku 2005. Na základe Lisabonskej stratégie

prijala Rada EÚ zložená z ministrov školstva v Štokholme (2001) a Barcelone (2002) strategické ciele a akčné programy, ktorými sa majú naplňať zábery Lisabonskej stratégie v oblasti vzdelávania s prihliadnutím na jeho príspevok k rozvoju znalostnej ekonomiky a vedomostnej spoločnosti. Medzi základné zručnosti a schopnosti, ktoré by mal ovládať občan Európskej únie v novom globálnom ekonomickom a sociálnom prostredí, Lisabonská stratégia zaraďuje aj znalosť aspoň dvoch iných jazykov, schopnosť aplikácie demokratických a občianskych hodnôt a interkultúrne komunikačné a sociálne zručnosti. Rámcová stratégia Európskej komisie o viacjazyčnosti (2005) zároveň vyzdvihuje význam toho, aby sa občania EÚ oboznamovali nielen s veľkými jazykmi EÚ, ale aj s jazykmi a kultúrami svojich bezprostredných susedov, resp. inojazyčných komunít v rámci vlastného štátu.

Rozhodnutím 1983/2006/EC vyhlásil Európsky parlament a Rada EÚ rok 2008 za **Európsky rok interkultúrneho dialógu**. Cieľom tejto iniciatívy je opäť poukázať na význam kultúrnej rôznorodosti a na dôležitosť interkultúrnych zručností pri posilňovaní postavenia EU v globalizujúcom sa svete. V nadväznosti na túto iniciatívu spracovala vláda Róberta Fica **Národnú stratégiu SR na implementáciu Európskeho roka interkultúrneho dialógu 2008**. V nej sa konštatuje:

„Slovensko chápe multikulturalizmus ako rozšírenie tolerancie voči inak zmýšľajúcim a inak veriacim ľuďom v rámci demokratického spoločenstva a pravidiel vzájomného spolužitia.“

Zároveň stratégia konštatuje, že *„medzikultúrny dialóg predstavuje dôležitý rozmer mnohých politík a nástrojov spoločenstva predovšetkým v oblasti vzdelávania, mládeže, kultúry, občianstva, športu, rodovej rovnosti, zamestnanosti a sociálnych vecí, boja proti diskriminácii a sociálnemu vylúčeniu, boja proti rasizmu a xenofóbii, azylovej politiky a integrácie prisťahovalcov, ľudských práv a trvalo udržateľného rozvoja, audiovizuálnej politiky a výskumu“.*

Vláda si podľa stratégie uvedomuje, že *„multikulturalizmus podmieňuje právo jedinca na rovnocenné zaobchádzanie, na zachovávanie odlišností, praktizovanie vlastných zvykov, ochranu pred diskrimináciou“.*

Prioritami Slovenskej republiky v rámci Roka medzikultúrneho dialógu sú:

- *„Dosiagnúť zvýšenie povedomia všetkých občanov Slovenska s dôrazom na mladých ľudí, s uvedením si dôležitosti medzikultúrneho dialógu pre vzájomné spolunažívanie multikultúrnej spoločnosti v rámci každodenného života,*
- *podporovať vzdelávanie v rámci medzikultúrneho dialógu na všetkých stupňoch škôl, ako aj v mimoškolskom a celoživotnom vzdelávaní,*

- *podporovať mediálne prostredie pri presadzovaní princípov medzikultúrneho dialógu, vzájomného spoznávania sa a obohacovania sa na základe zásad rovnosti a vzájomného porozumenia,*
- *aktivizovať a podporovať občianske aktivity smerujúce k presadzovaniu kultúrneho dialógu, zabezpečiť kontinuitu týchto aktivít z dlhodobého hľadiska,*
- *podporovať všetky aktivity smerujúce k prínosu rôznych kultúr pre rozvoj kultúrnej rozmanitosti a životnému štýlu v rámci SR,*
- *vytipovať známu osobnosť a vymenovať ju za vyslanca SR v rámci medzikultúrneho dialógu,*
- *zmapovať a vyhodnotiť „dobrú prax“ a dobré skúsenosti z minulých rokov, ktoré podporili medzikultúrny dialóg, a pripraviť komplexnú štúdiu venovanú danej oblasti“.*

Organizácia spojených národov – univerzálna úroveň

Na úrovni OSN existuje okrem uvedeného Dohovoru UNESCO niekoľko právnych noriem, ktorých ustanovenia sa dotýkajú multikultúrneho aspektu vzdelávania.

Medzinárodný pakt o hospodárskych, sociálnych a kultúrnych právach (1966) vo svojom článku 13 odst.1 preberá takmer identicky dikciu už citovaného dohovoru UNESCO, ktorý ešte rozširuje o koncept „ľudskej dôstojnosti“. „Štáty, zmluvné strany paktu, uznávajú právo každého na vzdelanie. Súhlasia, že vzdelanie bude smerovať k plnému rozvoju ľudskej osobnosti a zmyslu pre jej dôstojnosť a k posilneniu úcty k ľudským právam a základným slobodám. Súhlasia, že vzdelanie má umožniť všetkým osobám účinnú účasť v slobodnej spoločnosti, „*napomáhať vzájomné porozumenie, znášanlivosť a priateľstvo medzi všetkými národmi a všetkými rasovými, etnickými a náboženskými skupinami, ako rozvoj činnosti Organizácie Spojených národov na zachovanie mieru.*“

Medzinárodný dohovor o zabránení všetkým formám rasovej diskriminácie (1965) v článku 7 stanovuje: „Zmluvné štáty sa zaväzujú, že podniknú bezodkladné a účinné opatrenia, najmä v oblasti vyučovania, výchovy, kultúry a informácií na boj proti predsudkom, ktoré vedú k rasovej diskriminácii, a pre podporu porozumenia, znášanlivosti a priateľstva medzi národmi a rasovými alebo etnickými skupinami, ako aj pre popularizáciu cieľov a zásad Charty Organizácie Spojených národov, Všeobecnej deklarácie ľudských práv, Deklarácie Organizácie Spojených národov o odstránení všetkých foriem rasovej diskriminácie a tohto dohovoru.“

Dohovor o odstránení všetkých foriem diskriminácie žien (1979) vo svojom článku 5 stanovuje: „Štáty, zmluvné strany, prijímú všetky príslušné opatrenia:

- a. na zmenu spoločenských a kultúrnych zvyklostí, pokiaľ ide o chovanie mužov a žien, s cieľom dosiahnuť odstránenie predsudkov a zvykov a všetkých iných praktík založených na myšlienke podradenosti a nadradenosti niektorého z pohlaví alebo na stereotypných úlohách mužov a žien;
- b. na zabezpečenie toho, aby *rodinná výchova* zahŕňala riadne pochopenie materstva ako spoločenskej funkcie a uznanie spoločnej zodpovednosti mužov a žien za výchovu a rozvoj ich detí, pričom sa rozumie, že záujem detí sa vo všetkých prípadoch stavia na prvé miesto.“

Významné ustanovenia vo vzťahu k multikultúrnym aspektom výchovy a vzdelávania obsahuje **Dohovor o právach dieťaťa** (1989). V článku 29 odst. 1 stanovuje:

„Štáty, ktoré sú zmluvnou stranou Dohovoru, sa zhodujú, že výchova dieťaťa má smerovať:

- a. k rozvoju osobnosti dieťaťa, jeho nadania a rozumových aj fyzických schopností v čo najširšom objeme;
- b. k výchove zameranej na posilňovanie úcty k ľudským právam a základným slobodám, a tiež k zásadám zakotveným v Charte Spojených národov;
- c. k výchove zameranej na posilňovanie úcty k rodičom dieťaťa, k svojej vlastnej kultúre, jazyku a hodnotám, k národným hodnotám krajiny trvalého pobytu, ako aj krajiny jeho pôvodu, a k iným civilizáciám;
- d. k príprave dieťaťa na zodpovedný život v slobodnej spoločnosti v duchu porozumenia, mieru, znášanlivosti, rovnosti pohlavia a priateľstva medzi všetkými národmi, etnickými, národnostnými a náboženskými skupinami a osobami domorodého pôvodu;
- e. k výchove zameranej na posilňovanie úcty k prírodnému prostrediu.“

Ďalej v článku 30 Dohovor stanovuje:

„V tých štátoch, v ktorých existujú etnické, náboženské alebo jazykové menšiny alebo osoby domorodého pôvodu, nesmie sa dieťaťu patriacemu k takejto menšine alebo domorodému obyvateľstvu odopierať právo spoločne s príslušníkmi svojej skupiny používať vlastnú kultúru, vyznávať a praktizovať svoje vlastné náboženstvo a používať svoj vlastný jazyk.“

Treba si pripomenúť aj článok 4 **Deklarácie OSN o právach osôb patriacich k národnostným alebo etnickým, náboženským a jazykovým menšinám** (i keď to nie je právne záväzný dokument). Deklarácia vyžaduje od štátov, aby

„podporili znalosti o histórii, tradíciách, jazyku a kultúre menšín existujúcich v rámci ich územia“.

UNESCO – celosvetová úroveň s dosahom na Európu

Dohovor UNESCO proti diskriminácii vo vzdelávaní (1960)

Dohovor definuje jeden z kľúčových cieľov a zmyslov výchovy a vzdelávania takto:

“Vzdelávanie má smerovať k plnému rozvoju ľudskej osobnosti a k posilňovaniu úcty k ľudským právam a základným slobodám, má podporovať porozumenie, toleranciu a priateľstvo medzi národmi, rasovými a náboženskými skupinami a má napomáhať aktivitám Spojených národov v záujme udržania mieru.”¹

Z tejto definície UNESCO je zrejмый význam multikultúrnej dimenzie výchovy a vzdelávania.

V roku 1994 publikovalo UNESCO dokument, ktorý vznikol pod vedením J. P. de Cuellara **Our creative diversity (Naša tvorivá rôznorodosť)** a zachytáva celosvetové trendy v rozvoji kultúry. Komisia okrem iného konštatovala, že v záujme zdravého rozvoja ľudstva:

- sa kultúra musí stať nástrojom rozvoja globálnej etiky,
- je nevyhnutné budovať pokojnú existenciu v pluralite kultúry, potierať xenofóbiu, ochraňovať zanikajúce kultúry a kultúry menšín,
- kultúra i vlády musia rešpektovať rodové rozdiely a rozvíjať starostlivosť o kultúru detí a mládeže,
- kultúrne dedičstvo treba ochraňovať na národnej i celosvetovej báze,
- kultúrna politika štátov sa musí zaujímať aj o ekonomické podmienky rozvoja kultúry, o rovnosť šancí, o rozvoj kultúrnej identity a o mierové spolužitie kultúr.

Všeobecná deklarácia UNESCO o kultúrnej rôznorodosti (2001)

Deklaráciu prijala jednohlasne 31. Všeobecná konferencia UNESCO. Organizácia sa prihlásila k týmto princípom:

- a. Identita, rôznorodosť a pluralizmus
 - Kultúrna rôznorodosť a spoločné dedičstvo sú pre ľudstvo nevyhnutné.
 - Nevyhnutnosť kultúrnej plurality na základe dynamickej a rôznorodej kultúrnej identity.
 - Kultúrna rôznorodosť je faktorom rozvoja človeka.
- b. Kultúrna rôznorodosť a ľudské práva
 - Rešpektovanie ľudských práv garantuje kultúrnu rôznorodosť.

¹ Článok 5 odst. 1a) Dohovoru.

- Kultúrne práva sú integrálnou súčasťou ľudských práv, ktoré sú všeobecné, nedeliteľné a vzájomne prepojené.
 - Každému človeku treba zabezpečiť prístup ku kultúrnej rôznorodosti.
- c. Kultúrna rôznorodosť a tvorivosť
- Kultúrna tradícia je prameňom ľudskej tvorivosti.
 - Je nevyhnutné podporovať tvorivú činnosť.
 - Kultúrna politika štátov v zhode s ich medzinárodnými záväzkami musí vytvárať podmienky podnecujúce tvorivosť a šírenie rôznorodých kultúrnych tovarov.
- d. Kultúrna rôznorodosť a medzinárodná solidarita
- Štáty musia posilňovať kapacity pre tvorivosť na celosvetovom základe.
 - Trhový mechanizmus samotný nemôže garantovať zachovanie a rozvíjanie kultúrnej rôznorodosti. Je nevyhnutné budovať spoluprácu verejného sektoru, súkromného sektoru a občianskej spoločnosti.

Z tejto deklarácie UNESCO je zrejmá nevyhnutnosť, aby tak štáty, ako aj súkromný sektor a občianska spoločnosť podporovali kultúrnu rôznorodosť ako nevyhnutnú súčasť existencie ľudstva.

Európska regionálna úroveň

Na európskej regionálnej úrovni je potrebné sa zmieniť o nasledujúcich právnych normách a politických odporúčaniach:

Článok 12 **Rámcového dohovoru Rady Európy o ochrane národnostných menšín** vyžaduje od štátov, aby „podporovali poznatky o kultúre, histórii, jazyku a náboženstve národnostných menšín“.

Odsek 34 **Dokumentu z Kodanského stretnutia konferencie o ľudskej dimenzii OBSE** sa vzťahuje na požiadavku, aby štáty v učebných osnovách „tiež brali do úvahy históriu a kultúru národnostných menšín“. Štátom sa tu ukladá záväzok, aby poskytli v učebných osnovách pre školy priestor na vyučovanie histórie a tradícií rôznych národnostných menšín žijúcich v rámci ich hraníc, pričom menšiny by sa na procese vypracovania/pripomienkovania učebných osnov mali zúčastniť.

Roku 1999 vydal Vysoký komisár OBSE pre národnostné menšiny tzv. **Haagske odporúčania**, ktoré sa vzťahujú na vzdelávanie menšín. V pasáži Rozvoj učebných osnov sú obsiahnuté nasledovné odporúčania:

1. „19) Z pohľadu dôležitosti a hodnôt, ktoré medzinárodné dokumenty pripisujú interkultúrnemu vzdelávaniu a vysvetľovaniu histórie, kultúr a tradícií menšín, štátne vzdelávacie inštitúcie by mali zabezpečiť, aby všeobecne záväzné učebné osnovy zahrňovali vyučovanie histórie, kultúr a tradícií

príslušných národnostných menšín. Povzbudzovanie členov väčšiny k tomu, aby sa učili jazyky národnostných menšín žijúcich v štáte, by prispelo k posilneniu tolerancie a multikulturalizmu v rámci štátu.

2. 20) Obsah učebných osnov vzťahujúcich sa na menšiny by sa mal rozvíjať pri aktívnej spolupráci organizácií a inštitúcií zastupujúcich dané menšiny.
3. 21) Štáty by mali umožniť zriadenie centier na vypracovávanie a hodnotenie učebných osnov pre jazykové vzdelávanie menšín. Tieto centrá by mohli byť prepojené na existujúce inštitúcie za predpokladu, že tieto môžu adekvátne uľahčovať dosiahnutie cieľov súvisiacich s učebnými osnovami.“

Z najnovších politických dokumentov je nutné spomenúť **Odporúčanie RecChL(2007)1 Výboru ministrov Rady Európy o uplatňovaní Európskej charty regionálnych alebo menšinových jazykov na Slovensku** (prijaté 21. februára 2007 počas 988. zasadania Výboru delegátov ministrov). Navrhuje, aby orgány SR „podporili poznávanie a toleranciu voči regionálnym alebo menšinovým jazykom a kultúram ako integrálnej súčasť kultúrneho dedičstva Slovenska, tak v rámci všeobecných vyučovacích osnov na všetkých stupňoch vzdelávania, ako aj v médiách“.

Stála konferencia ministrov školstva Rady Európy prijala roku 2003 na svojom stretnutí v Aténach **Deklaráciu „Interkultúrna výchova v novom európskom rámci“**². Expert RE P. Batelaan pripravil na konferenciu diskusný dokument s názvom **Intercultural education in the 21st century: learning to live together (Interkultúrna výchova v 21. storočí: Učiť sa žiť spolu)**. Za cieľ interkultúrnej výchovy definuje „učenie sa k vzájomnému spolužitiu“. Existuje niekoľko predpokladov pre splnenie tohto cieľa:

- uvedomenie si, že dialóg je potrebný a užitočný na dosiahnutie cieľov a riešenie problémov;
- schopnosť nazerať na veci z viacerých pohľadov, otvorenosť a rešpekt voči názorom druhého;
- disponovanie základnými komunikačnými schopnosťami a zručnosťami;
- uvedomenie si dôležitosti poznania obsahového komponentu dialógu;
- uvedomenie si, že úcta k druhému je základ akéhokoľvek dialógu.
- Interkultúrnú výchovu včleňujú experti Rady Európy do širšieho rámca výchovy k demokratickému občianstvu a chápu ju ako jeden jej z komponentov popri výchove k ľudským právam, občianskej náuke, globálnej výchove a mierovej výchove.

² Council of Europe, MED 21-7 final.

Tretí summit hláv štátov a vlád Rady Európy (Varšava máj 2005) vo svojom Akčnom pláne podporil cieľ interkultúrneho dialógu. Interkultúrny dialóg v tomto zmysle Rada Európy chápe ako „otvorenú a vzájomne sa rešpektujúcu výmenu názorov medzi jednotlivcami a skupinami patriacimi k rôznym kultúram, ktorá vedie k hlbšiemu porozumeniu náhľadov na svet toho druhého“³. Na základe konzultačného procesu, ktorý v Štrasburgu práve prebieha, pripravuje Sekretariát Rady Európy **Bielu knihu o interkultúrnom dialógu**.

Rada Európy publikovala v roku 1996 materiál **In from the margins (Z okraja do stredu)** spracovaný ako podklad pre jej ďalšie aktivity v oblasti kultúrnej politiky, aj ako odporúčanie členským štátom Rady Európy. Dokument navrhuje štyri hlavné oblasti kultúrnej politiky pre členské štáty. Tieto oblasti považujú tvorcovia dokumentu za dôležité preto, aby sa ďalej rozvíjalo kultúrne bohatstvo Európy:

- Podpora a presadzovanie kultúrnej identity.
- Pestovanie kultúrnej rozmanitosti.
- Podpora tvorivosti v umení, výchove a vzdelávaní.
- Presadzovanie účasti občanov na kultúrnom živote.

Hoci sa v hlavných zámeroch tento dokument explicitne nezaobrá multi-kultúrnou výchovou ani multikulturalizmom, jeho duch a zmysel jeho záverov jednoznačne podporujú mierové spolunažívanie kultúr v Európe. V kontexte vníma tento materiál kultúrnu rozmanitosť ako špecifikum Európy, ktoré je hodné zachovania a starostlivosti. Dokumenty Rady Európy majú len silu odporúčania, sú však – tak ako aj tento dokument – založené na dôkladnom poznaní situácie v rôznych častiach kontinentu.

Rómska komunita

Významné miesto v otázke multikultúrnej výchovy vo vzťahu k Rómom má **Správa a odporúčania o Rómoch a Sinti v priestore OBSE** Vysokého komisára OBSE (2000). Podľa jej dikcie by „vlády mali zabezpečiť, aby učitelia a ostatní pedagogickí pracovníci dostali adekvátnu prípravu v multikultúrnom vzdelávaní“, ďalej aby „zabezpečili, že učebné texty obsahovali materiály o histórii a kultúre Rómov, osobitne v krajinách s významným zastúpením rómskeho obyvateľstva“⁴.

³ "Intercultural dialogue is an open and respectful exchange of views between individuals and groups belonging to different cultures that leads to a deeper understanding of the other's world perception." Preparing the "White Paper on intercultural dialogue" of the Council of Europe. Introduction to the consultation process. Consultation document. January 2007. Council of Europe, Directorate General IV, 67075 Strasbourg, France, p. 6. www.coe.int

⁴ Report on the Roma and Sinti in the OSCE Area. OSCE, Office of the High Commissioner on the National Minorities, 2000. P. 95.

Výbor (OSN) pre zabránenie rasovej diskriminácii (CERD) prijal roku 2000 všeobecné odporúčanie č. 27 týkajúce sa Rómov. Bod 2 tohoto odporúčania znie: „Zahrnúť do učebníc na všetkých zodpovedajúcich úrovniach kapitoly o histórii a kultúre Rómov a podporiť a povzbudiť vydávanie a rozširovanie kníh a ostatného tlačenej materiálu, ako aj televízneho vysielania a rozhlasových programov, podľa vhodnosti, o ich histórii a kultúre, aj v jazykoch nimi používaných.“

Právne a politické dokumenty a odporúčania citované vyššie sa, samozrejme, analogicky vzťahujú aj na multikultúrnu výchovu vo vzťahu k Rómom.

Riešenie problematiky na Slovensku – legislatívne a politické dokumenty

Predovšetkým treba podčiarknuť, že v zmysle Ústavy SR majú medzinárodné ľudsko-právne dohovory prednosť pred vnútroštátnymi právnymi predpismi a sú priamo aplikovateľné.

Dnes stále platný, a pritom zastaralý **Zákon č. 29/1984 Zb. (tzv. školský zákon)** poskytuje k problematike multikultúrnej výchovy a vzdelávania málo zachytých bodov. Podľa neho „Základná škola poskytuje základné vzdelanie; zabezpečuje rozumovú výchovu v zmysle vedeckého poznania a v súlade so zásadami vlastenectva, humanity a demokracie a poskytuje mravnú, estetickú, pracovnú, zdravotnú, telesnú výchovu a ekologickú výchovu žiakov; umožňuje aj náboženskú výchovu a športovú prípravu.“⁵

Ďalej: „Stredné školy uplatňujú jednotu výchovy a vzdelávania, spojenie školy so životom a usilujú sa o všestranný harmonický rozvoj osobnosti mladého človeka; vychovávajú ho v zmysle vedeckého poznania a v súlade so zásadami vlastenectva, humanity a demokracie, formujú jeho intelektuálny a mravný rozvoj, pripravujú ho na tvorivú prácu a odbornú činnosť v povolání a poskytujú estetickú, zdravotnú, telesnú výchovu a ekologickú výchovu.“ Napokon: „Výchova a vzdelávanie sa uskutočňujú v štátnom jazyku. Občanom českej, maďarskej, nemeckej, poľskej a ukrajinskej (rusínskej) národnosti sa v rozsahu primeranom záujmom ich národného rozvoja zabezpečuje právo na vzdelávanie v ich jazyku.“⁷

Predpokladáme a dúfame, že pripravovaný nový školský zákon bude multikultúrnu realitu súčasného sveta a Slovenska rešpektovať.

Ústava SR zakotvuje princíp nediskriminácie na základe príslušnosti k rase, náboženskej a etnickej príslušnosti, ďalej v článku 34 sa dostatočne podrobne zaoberá právami národnostných menšín, pričom predpokladá prijatie niekto-

⁵ § 5 ods. 1

⁶ § 7 ods. 2

⁷ § 3 ods. 1

rých ucelených zákonov týkajúcich sa národnostnej kultúry a školstva. Tieto dve dôležité oblasti života národnostných menšín však doteraz nie sú komplexne upravené vykonávacími zákonmi.

Medzi hlavné ciele **Akčného plánu predchádzania všetkým formám diskriminácie, rasizmu, xenofóbie, antisemitizmu a ostatným prejavom intolerance na obdobie rokov 2006-2008** vláda SR zaradila *aj naplnenie vnútroštátnych i medzinárodných požiadaviek na vytváranie tolerantného a demokratického štátu a na rozvoj multikultúrneho charakteru spoločnosti.*

V súvislosti so schváleným **Národným plánom výchovy k ľudským právam** na obdobie rokov 2005 – 2014 plánuje Ministerstvo školstva SR v spolupráci so Štátnym pedagogickým ústavom a ďalšími zainteresovanými subjektmi zrealizovať nasledovné výchovné aktivity, ktorými chce zvyšovať informovanosť obyvateľstva o migrantoch a pôsobiť smerom k vytváraniu multikultúrneho prostredia:

- a. Vypracovať informácie o histórii, kultúre a vzdelávaní národnostných menšín SR a publikačne vydať, resp. zapracovať do učebného obsahu vybraných učebných predmetov ZŠ a SŠ. **Termín: 2008**
- b. Vypracovať ciele a obsah multikultúrnej výchovy a multikultúrneho vzdelania vrátane metodiky výchovy a vyučovania k multikulturalite. **Termín: 2008**
- c. Realizovať aktivity zamerané na podporu materinského jazyka a pôvodnú kultúru detí. **Termín: stála úloha**
- d. Vytvárať multikultúrne príručky pre učiteľov, vhodné na prácu s deťmi migrantov. **Termín: stála úloha**

Tieto úlohy schválila ešte vláda M. Dzurindu.

Podľa **Programového vyhlásenia vlády** R. Fica: *„Vzdelávanie a výchova sa bude rozvíjať v duchu moderných európskych a svetových trendov a národných, sociálnych a kresťanských tradícií, pri rešpektovaní svetonázoru a uplatňovaní princípov demokracie. Dominantnú úlohu pri vzdelávaní zohráva štát, pričom postupuje v koordinácii so samosprávnymi krajinami, obcami a občanmi. Vláda vytvorí na všetkých typoch škôl podmienky na skvalitnenie vzdelávania a výchovy k národným, historickým a kultúrnym hodnotám a vlastenectvu.“*

„Vláda SR bude skvalitňovať podmienky národnostného školstva, najmä vo výučbe v materinskom jazyku všetkých národnostných menšín v rámci Európskej charty regionálnych a menšinových jazykov. Výučba v jazyku národnostnej menšiny však nemôže ísť na úkor kvality výučby štátneho slovenského jazyka.“

„Vláda v legislatívnej oblasti pripraví moderný zákon o výchove a vzdelávaní ako základný predpoklad obsahovej reformy v školstve, ako aj zákon o postavení pedagogických pracovníkov a ostatných zamestnancov pôsobiacich na všetkých stupňoch vzdelávacej sústavy. Zákon sa bude vyznačovať novým motivujúcim platovým systémom, odborným rastom a sociálnym statusom. Tým sa vytvoria predpoklady na systémovú zmenu v obsahovej náplni školstva spojenú s prehĺbením jazykovej prípravy, rozvojom počítačovej gramotnosti a komunikačných schopností, s podstatne rozsiahlejším využitím moderných didaktických pomôcok, najmä informačných technológií a multimedialnej techniky vo vyučovacom procese. Zákon vytvorí aj podmienky pre výchovu a vzdelávanie talentovaných žiakov, znevýhodnených skupín detí, monitorovanie úrovne a kvality výchovy a vzdelávania.“

„Vláda v snahe rozvíjať multietnický a multikultúrny charakter spoločnosti občanov Slovenskej republiky bude permanentne bojovať proti všetkým formám rasovej, etnickej, náboženskej a politickej neznášanlivosti. Vláda sa zaväzuje viesť permanentný zápas proti diskriminácii, rasizmu, antisemitizmu, xenofóbii, extrémnemu nacionalizmu a šovinizmu a za propagáciu pravdy o holokauste. Vláda bude vo vzťahu k národnostným menšinám postupovať v duchu schválenej dikcie Európskej charty regionálnych alebo menšinových jazykov a vytvorí podmienky na zriadenie Úradu pre menšiny v SR.

Vláda bude formovať demokratické prostredie pre slobodu myslenia, svedomia a náboženského vyznania. Bude rešpektovať postavenie a úlohy cirkví, náboženských spoločností a ďalších spoločenstiev a občanov bez náboženského vyznania na princípe rovnoprávnosti a uchovávaní plurality.“

literatūra

N)

Hlavná literatúra v slovenčine

V tejto časti uvádzame tituly hlavných slovenských publikácií venujúcich sa multikultúrnej výchove pre tých, ktorí sa chcú dozvedieť o multikultúrnej výchove viac.

1. **DOLINSKÁ, V.:** Prieniky kultúr v globálnom priestore. Banská Bystrica : EF UMB, 2004. ISBN 80-8055-929-5.
2. **ĎURIGOVÁ, N. – Ďurigová, R.:** Medzikultúrna komunikácia: aktuálne problémy a možnosti riešenia. Bratislava : PEEM, 2004. ISBN 80-8919-718-3.
3. **HAJKO, D.:** Globalizácia a kultúrna identita. Nitra : FF UKF, 2005. ISBN 80-8050-913-1.
4. **KOLEKTÍV:** Globalizácia a kultúra súčasnej slovenskej spoločnosti. D. Hajko (ed.). Nitra : FF UKF, 2005. ISBN 80-8050-855-0.
5. **KOLEKTÍV:** Globálne rozvojové vzdelávania. J. Lysý (ed.) Bratislava : Album, 2007. ISBN 97880-968667-7-9.
6. **KOLEKTÍV:** Jeden svet na školách. Projekt OZ Človek v ohrození. Bratislava : Človek v ohrození, 2005 (bez ISBN).
7. **KOLEKTÍV:** Kultúra ako emócia: Multikultúrna zbierka esejí, nielen „o nás“. K. Šoltésová (ed.) Bratislava : NMŠ, 2006. ISBN 80-89008-22-4.
8. **KOLEKTÍV:** Kultúra, kultúrna a multikultúrna výchova. M. Ježíková (ed.). Bratislava : NOC, 2006. ISBN 80-7121-266-0.
9. **KOLEKTÍV:** MULTI-KULTI na školách: Metodická príručka pre multikultúrnú výchovu. K. Šoltésová (ed.) Bratislava : NMŠ, 2006. ISBN 80-89008-21-6.
10. **KOLEKTÍV:** Od kultúrnej tolerancie ku kultúrnej identite. Učebné texty pre multikultúrnú výchovu. E. Mistrík (ed.) Bratislava : IRIS, 2001. ISBN 80-88778-35-20.
11. **KOLEKTÍV:** Seminár Integračný šok. Bratislava : MK SR, 2006 (bez ISBN).
12. **KOLEKTÍV:** Všetci rôzni – všetci rovní. Metodická príručka pre výchovu k tolerancii. Bratislava : NMŠ, 2002. ISBN 80-89008-08-9.
13. **KOMINAREC, I. – Kominarec, E.:** Multikulturalita a edukácia. Prešov : FF PU, 2005. ISBN 80-8068-380-0.
14. **ĽUPTÁKOVÁ, K.:** Interkultúrna výchova vo výchovno-vzdelávacom procese na 1. stupni ZŠ. Banská Bystrica : PdF UMB, 2004. ISBN 80-8055-920-1.
15. **MISTRÍK, E. – HAAPANEN, S. – HEIKKINEN, H. – JAZUDEK, R. – ONDRUŠKOVÁ, N. – RÄSÄNEN, R.:** Kultúra a multikultúrna výchova. Culture and Multicultural Education. Bratislava : Iris, 1999. ISBN 80-88778-81-3.
16. **MISTRÍK, E.:** Multikultúrna výchova v príprave učiteľov. Rámec kurikula pre univerzity. Bratislava : Iris, 2000. 64 s. ISBN 80-89018-10-6.
17. **MISTRÍK, E.:** Slovenská kultúra v multikulturalizme. Nitra : UKF, 2005. ISBN 80-8050-909-3.
18. **S KAŽDÝM dieťaťom sa ráta.** Bratislava : Unicef, 2003. ISBN 80-88788-0-X.
19. **TAHAR BEN JELLOUN:** Deťom o rasizme. Košice : Timotej, 1998. ISBN 80-88849-21-7.
20. **ZELEŇÁKOVÁ, S.:** Multikultúrna výchova v škole. Debata a historické pramene ako prostriedky multikultúrnej výchovy vo vyučovaní dejepisu. Bratislava : MPC, 2005. ISBN 80-8052.219-7.

OBSAH

A. Vyrovnávame sa s pestrosťou kultúr	9
Stanovisko tvorcov tohto materiálu	14
B. Čo je multikultúrna výchova a multikulturalizmus?	17
C. Načo je nám?	25
D. Z akých hodnôt pramení?	31
E. Je naozaj nevyhnutná?	35
F. Na koho sa zameriava?	39
G. Čo je jej obsahom?	43
H. Kto jej môže pomôcť?	47
I. Ako ju začleniť do škôl?	51
J. Kto ju vytvorí?	57
K. Kto a ako ju môže realizovať?	61
L. Čo odporúčame?	69
M. Právne záväzky a dohody	73
N. Hlavná literatúra v slovenčine	87